

OTDK Pályamunka

A nyugati kultúra hatása a mozifilmeken keresztül az 1960-as években

ELTE Savaria Egyetemi Központ
Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ
Történelem Tanszék

Témavezető

Dr. Kisőrsi-Farkas Zsófia
egyetemi adjunktus

Készítette:

Fülöp Richárd Róbert
Történelem

2024

Szombathely

Tartalomjegyzék:

1. Bevezetés	3
1.1. A pályamunka tárgya.....	3
1.2. A pályamunka célja és főbb kérdései	4
2. Historiográfiai áttekintés és a források bemutatása	5
2.1. A téma szakirodalma	5
2.2. Források.....	17
3. A szombathelyi mozik tündöklése és hanyatlása	19
4. A nyugati kultúra megjelenése a szombathelyi mozikban	29
5. Kitekintés	38
6. Függelék	39
7. Rövidítésjegyzék.....	40
8. Bibliográfia	40
Források	40
Szakirodalom	43
Történelmi ismeretterjesztő magazinok.....	45

1. BEVEZETÉS

1.1. A pályamunka tárgya

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy Szombathelyre a nyugati kultúra milyen hatással volt 1958-tól az 1970-es évekig. A filmekben és mozikon keresztül ismertetem a város és a környék lakóinak a nyugati alkotásokhoz fűződő viszonyát. Szombathelyet azért választottam, mert az érdekelt, hogy egy vidéki városban ez a folyamat hogyan ment végbe.

Az 1940-es évek végén Vas megyében csupán kettő város volt, Szombathely és Kőszeg. Szombathely megyeszékhely volt. A politikai besorolás alapján nyugati határsávba tartozott, a huszadik század második felében. Határ őrző és katonai jelentőséggel bírt, emiatt főleg olyan beruházásokat kapott, amelyekkel a határvédelmet és a biztonságot támogatták. Ez volt az oka, hogy a város megkésett városfejlődésen ment keresztül, mert más típusú juttatást nem kapott. Az 1960-as és 1970-es években a település több beruházási finanszírozásban részesült, a helyi önkormányzatnak köszönhetően. Ipari támogatásokat kapott, de nem elegendőt, és így nem tudott szocialista iparvárossá válni. Az 1960-as években a város lakossága növekedett, a bevándorlással és a természetes szaporodás által. A megye városi lakosságának a háromnegyede 1970-ben Szombathely városában élt, a város lakossága hatvanötezerhatszáz fő volt.

A város egyik jellemzője a múlt század második felében a nőtöbbség volt, amely azt jelentette, hogy több nő lakott, mint férfi a városban. Például 1970-ben ezerszáztizenkettő volt az ezer férfira jutó nők száma. Az előregedés a városra nem volt jellemző, egészen a 1980-as évek elejéig. Az 1960-as években a házasságok növekedtek. A település iskolázottsága meghaladta 1960-ban az országos átlagot, amely három százalék volt a hét és idősebb emberek között. A városban ez a százalék másfél volt. A lakóhelyzet is javult, 1970-ben a kettő vagy több szobás lakások arányának a százaléka ötvenkilenc és fél volt, szemben az 1949-es harminckettő százalékkal. Megállapítható, hogy Szombathely nem volt iparváros, de az iskolázottság terén meghaladta az országos átlagot.¹

Azt kutatom, hogy a Kádár-korszak elején és azt követő évtizedben milyen mértékben hatottak a nyugati filmek Szombathely társadalmára. A mindennapokban ez hogyan nyilvánult

¹ Valuch Tibor: A város társadalma a számok tükrében. A demográfiai és társadalmi viszonyok változásai Szombathelyen a II. Világháborútól a rendszerváltásig. In: Tanulmányok Szombathely történetéből, 1945–1990. Szerk. Valuch Tibor. Szombathely, 2010. (továbbiakban: Valuch, 2010.) 5-19. p. (Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata)

meg? Hogyan foglalkoztak vele az újságban? A nyugati alkotásokban szereplő színészesekről és színésznőkről hogyan vélekedtek? Kifejtem a helyi szocialista politika és a nyugati művek kapcsolatát és azt is, hogy az ifjúságot hogyan befolyásolták. Az embereket mennyire foglalkoztatta a nyugati filmek szórakoztató műfaja és azokkal együtt a fogyasztói kultúra, mint életforma? Milyen nyugati terméket, ruházatot és divatot láthattak a filmekben?

A szakirodalom segítségével bemutatom, hogy a nyugati műveknek valójában volt hatásuk, sőt a filmek a zenével együtt hozzájárultak, hogy a magyar társadalom egye jobban kívánta a nyugati fogyasztói kultúrát.

A források alapján képet kaphatunk arról, hogy Szombathely lakossága mennyire vágyott a nyugati alkotásokra. Egyre többen nézték a nyugati szórakoztató filmeket. A napi sajtóban rendszeresen írtak ezzel a témával foglalkozó cikkeket. Nemcsak a két állandó szombathelyi mozi játszotta azokat, hanem a művelődési otthonok is.

A források betekintést nyújtanak abban, hogy a politikai vezetés milyen módon reagált a filmekre és hogy miképpen vélekedett a növekvő népszerűségükről és hogyan magyarázta a sikerességüket.

A nyugati alkotások a filmajánlóban is szerepeltek annak ellenére, hogy nem szocialista művek voltak. Megnéztem, hogy 1958 és 1970 között hogyan változott a nyugati filmek aránya, illetve milyen mértékben nőtt a számuk Szombathelyen.

1.2. A pályamunka célja és főbb kérdései

Szombathelyen a nyugati filmek elérhetőek voltak-e a nagyközönség számára? A lakosság igényelte azokat? Hatással bírtak a nézőközönségre a filmekben jelenlevő nyugati szereplők divatja, ruházata és szépsége? Megemlítették-e őket a sajtóban? A falusi lakosság is nézett filmet? Hozzájuk is eljutottak-e az alkotások? Milyen mennyiségi arányban játszották a nyugati műveket? Vetítették-e a nyugati kultúra klasszikus és korabeli filmjeit?

Miképpen és mit írtak róluk a sajtóban? Szombathelyen is jártak nyugati rendezők vagy színészek? Voltak-e filmklubok vagy filmkörök, ahol az emberek véleményt formáltak a filmekről? Vas megyében és a megyeszékhelyen fontosnak tartották-e a mozikat a Kádár-korszakban? A fiatalabb nemzedékek érdeklődését is felkeltették-e a mozik és a filmek? Mennyire befolyásolták őket?

Akik a szocialista ideológiát hirdették a sajtóban, hogyan reagáltak a nyugati mozgóképre? Milyen módon írtak róla az olvasónak? Változott a nyugati művekhez való hozzáállásuk az évek alatt?

Ismertetem, hogy a nyugati filmek mennyire voltak jelen Vas megyében és Szombathelyen.

Nyugati kultúrának volt kontinuitása Szombathelyen és környékén? Mennyiségileg gyarapodtak csak a nyugati művek vagy képesek voltak minőségileg is fejlődni? A köztudatban erősödött a jelenlétük vagy sem?

A pályamunka célja, hogy a feltett kérdéseket megválaszolja, a filmeket és a mozikat bemutassa a napi sajtón keresztül, a mozinézők és szocializmus eszméjét hirdető írók véleményét ismertesse a nyugati alkotásokról. Mekkora volt a várakozás egy-egy nyugati mű bemutatását megelőzően.

2. HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS ÉS A FORRÁSOK BEMUTATÁSA

2.1. A téma szakirodalma

A következőkben szó lesz a magyar, szovjet és a nyugati alkotások összehasonlításáról, a filmek és nyugati könnyűzene kapcsolatáról, a mozik és a filmek viszonyáról és arról hogyan hatott az emberekre a Kádár-korszakban. A szórakozás és a propaganda viszonyát ismertető műveket is tárgyalni fogom, valamint a mozik jelentőségét a Kádár-korszakban és az amerikai alkotások megjelenését. Bemutatom azokat a munkákat is, amelyek a szombathelyi mozikról szólnak. Végezetül kitérek arra, hogy az ismeretterjesztő történelmi magazinokban hogyan jelenik meg a téma.

A huszadik században a film volt az egyetlen olyan művészeti ág, amely gondolatot, információt és érzelmet közvetített az emberek felé, képek, párbeszéd, hangeffektusok és a zenék segítségével. Ezek Lénárt T. András történész megállapításai a *Hatalom és film– Bevezetés a diktatórikus és demokratikus filmpolitikák történetébe* című 2014-es tanulmányában. A szerző kifejtette, hogy a filmek elemzéseivel a történész szakma is új információkat és összefüggéseket gyűjthet az adott országról, társadalomról és a politikai berendezkedésekről. A filmek, mint művészi alkotások részei az állami propagandának. Az

emberek felé közvetíti a hatalmon lévő politikai vezetés ideológiáját.² A szerző azt is kiemelte, hogy az audiovizuális technikák segítségével a nézőre akkora hatást gyakorol a film, hogy „álvalóságba”³ kerül. A film egyszerre szórakoztat, hatást gyakorol az újdonságaival, a képek és a hangok együttes erejével. Egy film tudja az általa közvetített fikciót valóságosnak ábrázolni. A közönség képes rá, hogy ezt az „álvalóságot”⁴ igazinak lássa, ez alól az amerikai filmgyártás és a nyugati demokráciák sem kivételek. Előszóval használták a manipulatív technikákat a filmekben. Lénárt az Amerikai Egyesült Államokon keresztül bemutatta, hogy a mozgóképek hogyan működött propagandaként. Szerinte a hollywoodi filmek mindig azonnal reagáltak a globális folyamatokra.⁵

Tomka Béla történész a *Globalizáció Kelet-Közép-Európában a második világháború után: narratívák és ellennarratívák* című könyvében ismertette a film és a televízió hatását, amik a globalizáció fontos közvetítő eszközei voltak. Tomka a Kádár-korszakot, a rendszerváltást, és az azt követő éveket egyaránt vizsgálta. Statisztikai adatokat is szemléltet. Az 1970-es években az amerikai filmek arányát tanulmányozta. A nyugat-európai és dél európai országokban fölényt képviseltek, addig Magyarországon az arányuk tíz-húsz százalék körül volt. Tizenötévvel később, 1985-ben ez huszonnégy százalékra nőtt. A könyv kitért azonban arra is, hogy a nyugati filmeknek a hatását nem szabad lebecsülni. A lakosság jelentősen igényelte a nyugati alkotásokat és ezzel tisztában volt a pártvezetés is. A nyugati filmek információt hordoztak, amelyek a fogyasztói kultúráról adtak képet. A szerző többek között a divatot, a kocsikat és a nyugati gazdaságot említette meg. A televízió kapcsán, a műsorokkal foglalkozott, amik hasonló információkat juttattak a társadalom minden csoportja számára. A nyugati hatások erősen érezhetőek voltak a mozikban és a tévében. Olyan erősen, hogy a rendszerváltások idejére a térségben az amerikai műsorok domináltak és a szovjet műsorok szinte teljesen eltűntek.⁶

1957-ben hazánkba visszatértek a hollywoodi filmek. Ezt a folyamatot Takács Róbert történész munkája, a *Hollywood a vasfüggönyön túl* jól szemlélteti. Az amerikai filmek képesek voltak a keresett szórakozást nyújtani a közönségnek. Ezt a szovjet és a szocialista országok filmjei nem tudták teljesíteni. 1960-as és 1970-es években a nyugati filmeket az emberek nagyobb arányban nézték. Takács kifejtette, hogy a szocialista kultúrpolitika az 1960-as évek

² Lénárt T. András: *Hatalom és film.* = Aetas történettudományi folyóirat (továbbiakban: ATF), 2014. 2. sz. (továbbiakban: Lénárt, 2014.) 87-104. p.

³ ATF, Lénárt, 2014. 89. p.

⁴ ATF, Lénárt, 2014. 89. p.

⁵ ATF, Lénárt, 2014. 87-104. p.

⁶ Tomka Béla: *Globalizáció Kelet-Közép-Európában a második világháború után: narratívák és ellennarratívák* Pécs, 2023. (továbbiakban: Tomka, 2023.) 47-60. p. (Kronosz Könyvkiadó Kft.)

végétől feladta azt a politikát, hogy jobban cenzúrázza a nyugati alkotásokat. Új műfajokkal is kibékültek: Az 1970-es évek első éveiben a western műfajjal, majd az évtized későbbi éveiben a sci-fivel. Az Uránia budapesti mozinak a második díszelőadásán már nem magyar vagy szovjet filmet vetítettek, hanem a Bosszúvágy című amerikai filmet, ami krimi volt. A szerző szerint ez jó példa arra, hogy a nyugati filmgyártás teljesen lehagyta a szovjetet és a magyart. Korábban a Bosszúvágyat nem engedélyezték vetíteni. A fiatalságra hatással voltak az ilyen filmek, szórakoztató filmekre vágytak. A magyar zenére szintén hatott, mert 1987-ben több amerikai művet mutattak be, mint szovjetet és magyart. Ezt a Neurotic együttes is megénekelte.⁷

Szintén Takács egyik tanulmányában, ami 2020-ban jelent meg, a budapesti mozikat vizsgálta. A tanulmányának a címe: *Nyugati tartalmak, fővárosi mozik és színházak, a műsorpolitika nagyvárosi torzításai a késő Kádár-korszakban, 1975–1989*. Megállapította, hogy a főváros lakossága több nyugati filmet látott, mint a vidéki. A nyugati filmek jelentették a szórakozás fő formáit. 1970-es években nem volt meglepő, ha Magyarországon is jelen voltak a nyugati tartalmak. Ennek fő okát Takács a desztalinációban vélte felfedezni. A Filmmúzeum megalakulása, a különböző filmklubok és stúdió-előadások itthoni elterjedése hozzájárult a nyugati művek minél széleskörűbb elterjedéséhez. Minden magyar filmre legalább hat-nyolc külföldi alkotás jutott. A szocialista kultúrpolitika mindig igyekezett a saját műveit nagyobb mennyiségben vetíteni, mint a nyugati világét. Azonban az 1970-es és az 1980-as években Budapestnek az átlagos mozinézője nyugati szórakoztató filmet nézett. A szerző ezt statisztikai adatokkal, táblázattal és korabeli jelentésekkel támasztotta alá. Utóbbi a Filmigazgatástól származott 1983-ból: „könnyen támad az a benyomás, hogy a magyar filmterjesztés a szórakoztatás területén amerikanizálódott.”⁸

Kovács Emőke történész írása is a budapesti mozikkal foglalkozik, amely a Valóság című lapban jelent meg 2008-ban. Bemutatta azoknak a működését, és történetét. 1960-tól egészen 1989-ig foglalkozott a fővárosi mozikkal. Budapesten a mozik számítottak a szórakoztató és kulturális intézmények listavezetőinek. Egy memoárt is prezentált, Görgye Baláztól, aki visszaemlékezett 1963-ra, hogy tizenkét évesen milyen hatással volt rá a mozi: „A filmen hús-vér embereket láttam, akik ugyanúgy öltöztek, mint mi. Cigarettaztak (már én is próbáltam), twistet táncoltak (ahogy én is a tízperces szünetekben, hátul a padok mögött). Orkáncabátot viseltek, sportautót kértek kölcsön, házi buliztak, amatőrfilmet néztek. Nekem ez nagyon

⁷ Takács Róbert: *Hollywood a vasfüggönyön túl*, Bp., 2022. (továbbiakban: Takács, 2023.) 9-261. p. (Napvilág Kiadó)

⁸ Takács Róbert: *Nyugati tartalmak, fővárosi mozik és színházak, a műsorpolitika nagyvárosi torzításai a késő Kádár-korszakban, 1975–1989*. = *Múltunk – politikatörténeti folyóirat* (továbbiakban: MPF), 2020. 3. sz. 164-203. p.

tetszett. Presszókban találkoztak a szereplők, dzsesszt hallgattak. Olyan szerettem volna lenni, mint ők.”⁹ A memoárból kitűnik, hogy a tizenévesekre a filmek nagy hatással voltak. A filmben látott cigarettázás, sportkocsik, házibulik és orkánkabátok mind egyfajta presztízst jelentettek a számukra. Korabeli jelentéseket is beemelt a szövegébe.¹⁰

Barkóczy Janka filmtörténész a *Múltunk* című folyóiratban, a Fővárosi Filmforgalmazási és Moziüzemi Vállalaton (FÖMO-n) keresztül ábrázolta a budapesti mozik politikáját. 1960 és 1987 közötti időszakot elemezte. A FÖMO a mozik üzemeltetéséért és a filmek terjesztéséért felelt, a politikai hatalmat szolgálta ki. A műsorpolitikát is annak megfelelően állította össze. 1960-as év volt a fővárosi filmszínházak látogatásának a csúcspontja, az 1987-es év a FÖMO profilmódosítása. A mozik újraindítását nemcsak a párthatalom, hanem a társadalom is igényelte. A főváros büszke volt a mozikultúrájára. A FÖMO tervutasítások alapján működött. Hivatalosan a szocialista eszme hirdetését és a lakosság rászoktatását a filmezésre, tűzte ki céljául.¹¹

A hatvanas évek Magyarországon című tanulmánykötet szintén foglalkozik a filmekkel. Varga Balázs filmtörténész leszögezte, hogy az 1960-as évek nemcsak a magyar filmeknek volt a csúcspontja, hanem az egész filmes világnak. A filmek mindenhol a szabadságvágyat tükrözték, főleg a fiatal nemzedékekét. Az évtizedben kezdtek megjelenni Magyarországon a nyugati filmeknek a legmagasabb művészi értékét képviselő darabjai. A magyar film ekkor önállóbb lett,¹² „kiszabadul a szocialista realizmus kliséiből.”¹³ A magyar filmek több és mély mondanivalóval bírtak. A nemzedék önvallomását értelmező filmek szintén ilyenek voltak. Az *Álmodozások kora* című magyar mű a nemzedék szócsöveként szolgált. Az új magyar művek a közéletnek az újabb aspektusait mutatták be. A szerző a magyar filmeknek a hatvanas aranykorát 1963 és 1969 közé tette. 1969-ben A tanú című magyar film betiltását gondolta a korszak lezárásának.¹⁴

Valuch Tibor történész 2000-ben publikálta *A magyar művelődés 1948 után* című tanulmányát a *Magyar Művelődéstörténet* című könyvben. Foglalkozott a politika szerepével a kulturális és a társadalmi folyamatokban, az életkörülménnyel, az anyagi kultúrával, értékekkel,

⁹ Kovács Emőke: A fővárosi mozik a Kádár-korszakban. = Valóság (továbbiakban: V), 2008. 8. sz. (továbbiakban: Kovács, 2008.) 47. p.

¹⁰ V. Kovács, 2008. 47-64. p.

¹¹ Barkóczy Janka: A FÖMO és a budapesti mozipolitika a Kádár-korban. = Múltunk – politikatörténeti folyóirat (továbbiakban: MPF), 2020. 4. sz. 71-105. p.

¹² Varga Balázs: Párbeszéd kora. Történelmi reflexió a hatvanas évek magyar filmjeiben. In: „Hatvanas évek” Magyarországon Tanulmányok. Szerk. Rainer M. János. Budapest, 2004. (továbbiakban: Varga, 2004.) 427-446. p. (1956-08 Intézet)

¹³ Varga, 2004. 430. p.

¹⁴ Varga, 2004. 427-446. p.

az emberi kapcsolatokkal, a filmekkel és a színházzal is, a Művészeti kezdeményezések és szellemi irányzatok című fejezetben. Közölte, hogy az 1960-as és 1970-es években a filmek forgalmazását moziüzemi vállalatok végezték, amelyek területi alapon voltak megszervezve. Az 1950-es évek a romantikus történelmi és a szórakoztató filmeknek volt az időszaka. Példákat is hozott, a Rákóczi Hadnagyát vagy éppen az Állami Áruház című alkotásokat. Népszerű színészeket és rendezőket is megemlített. Például Latabár Kálmánt, Gózon Gyulát, Gertler Viktort és Keleti Mártont. Az 1960-as és 1970-es éveket tette a magyar színház megújulási idejének. Itt is bemutatott híres színészeket a korszakból: Öze Lajost, Törőcsik Marit, Márkus Lászlót és Latinovits Zoltánt. Valuch bebizonyította, hogy az 1960-as évek voltak a magyar filmek meghatározó korszaka. Ekkor készültek nagy számban a magas színvonalú magyar művek. Néhány produktumot említek, ami a könyvben is megvan nevezve: Elveszett Paradicsom, Oldás és Kötés vagy a Húsz Óra. A könyvben vannak jelenetek az említett filmekből. Az 1970-es éveket magyar költői filmek időszakának nevezte. Itt is kitért néhány jelentős alkotásra, színészre és rendezőre. Az 1980-as évek magyar filmjei elkezdtek a tabutémákkal is foglalkozni, mint a Recsk 1950-1953 című film.¹⁵

A történész egy másik műve a *Hétköznapi élet Kádár János korában* című könyv, mely 2012-ben jelent meg. A könyve szinte az összes olyan témát lefed nagy vonalakban, amelynek köze van kádár-kori mindennapokhoz. A természeti katasztrófáktól kezdődően a lakásépítésen keresztül. Mely bútorok voltak a meghatározóak, egy adott társadalmi réteg mennyit keresett és hogyan élt. A főbb és meghatározó járművek is bemutatásra kerülnek benne. Minden témakörhöz vannak korabeli fényképek, tárgyak, termékek vagy éppen reklámplakátok. A szórakozás, a szexualitás és a nyugati fogyasztói kultúra megjelenése is említésre kerültek. Fabulon reklámokon nők voltak ábrázolva nyugati frizurával, ráadásul Nyugatról származó ruhában, bikiniben vagy farmernadrágban. 1977-ből a Kvarclámpa-reklámban ugyancsak a modern nyugati divatot követő nő és férfi volt megjelenítve. –A nyugati fogyasztói kultúra hatásról szintén írt, például arról, hogy a Pepsinek vagy a Coca Colának milyen utánzatai jelentek meg, ilyen volt a Traubi, a Bambi és Nyíri kóla.¹⁶

Bata Tímea muzeológus írt a magyar szocialista nagyvállalati utaztatásról és üdültetésről a korabeli képes lapokat tanulmányozva. Tanulmánya a 2008-ban megjelent *Mindennapok Rákosi és Kádár János korában* című könyvben jelent meg. Először részletezte a

¹⁵ Valuch Tibor: A magyar művelődés 1948 után. In: Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Kósa László. Budapest, 2000. (továbbiakban: Varga, 2000.) 460-543. p (Osiris)

¹⁶ Valuch, Tibor: Hétköznapi élet Kádár János korában. Bp., 2012. (továbbiakban: Valuch, 2012.) 8-183. p. (Corvina Kiadó)

képeslapgyűjtemény rövid történetét. Bata oral history-t is alkalmazott. A muzeológus kifejtette, hogy mi volt a szociálturizmus, a hétvégi telkek és mit értettek kereskedelmi turizmus alatt. 1960-as évek vége felé lehetőség volt három évente külföldön is nyaralni. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy akik ezeken a nyaralásokon részt vettek, láthatták a világot. 1987-es értekezést említette példaként, hogy a külföldi utazás nagyarányú volt. A kint nyaraló emberektől információt lehetett megtudni a nyugati országokról is.¹⁷

Horváth Sándor történész az *Erika és az Óriáskerék. Ifjúsági lázadás és az új társadalmi identitások létrehozása az 1960-as években* című tanulmánya a fiatalokról szól. Legelőször ismertette, hogy a második világháború után született nemzedék(ek)nél a társadalmi identitások jóval gyorsabban alakultak ki. Ezt Karl Mannheim szociológustól és filozófustól vette át. Írásában ismertetett egy fiatal csoportot, akik 1969-ben pánikot keltettek. Őket nagyban befolyásolta A halál 50 órája című színes amerikai film, ugyanúgy kettesével, vigyázzmenetben mentek és vigyázzállásukban a jobb lábukat a földhöz verték, mint a filmben. Leírta, hogy a Rolling Stones elhunyt tagjai miatt gyászmisét tartott a fiatalság. A fiatalság nem amiatt került a címlapokra, mert hangosak voltak, hanem a rendőrség, a szocialista sajtó és az intézmények le akarták jártni a nyugati kultúrát, legyen az zene vagy, frizura. A modern nyugati zene felkapott volt az ifjúság körében.¹⁸

A zene és a film össze fonódását jól szemlélteti a „*Vászonról ránk néztek*” -a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban című tanulmánykötet, mely 2017-ben jelent meg.

A bevezetőben Bajnai Zsolt fejtette ki a gondolatait, aki az Nemzeti kulturális Alap (NKA) Cseh Tamás Program Ideiglenes Kollégiumának a vezetője. A magyar könnyűzene indulása és tömegkultúrává vallása egybeesett a televízió indulásával és az 1960-as évek mozilázával. A filmekben felcsendülő dalok is befolyással voltak a fiatalokra. A mozik egészen a rendszerváltásig jelentős közvetítőhelyként és bemutatóhelyként funkcionáltak, mert sok esetben az igazi zenés alkotásokat ott mutatták be először. Az első igazi zenés művek amerikai és nyugat-európai filmek voltak.¹⁹

¹⁷ Bata Tímea: „Eltvársi üdvözetemet küldöm” Szocialista nagyvállalati utaztatás és üdültetés képeslapok tükrében. In: Mindennapok a Rákosi és Kádár korában. Szerk. Horváth Sándor. Bp., 2008. (továbbiakban: Bata, 2008.)214-230. p. (Nyitott Könyvműhely Kiadó Kft)

¹⁸ Horváth Sándor: Erika és az Óriáskerék. Ifjúsági lázadás és az új társadalmi identitások létrehozása az 1960-as években. In: Mindennapok a Rákosi és Kádár korában. Szerk. Horváth Sándor. Bp., 2008. (továbbiakban: Horváth, 2008.)321-353. p. (Nyitott Könyvműhely Kiadó Kft)

¹⁹ Bajnai Zsolt: Hogy ránk nézhessenek a vásznakról – bevezető gyanánt. In: „Vászonról ránk néztek” – a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban. Szerk. Vass Norbert. Bp., 2017. (továbbiakban: Bajnai, 2017.) 8.-11. p. (Cseh Tamás program)

A kötet első tanulmányában Csatári Bence történész fogalmazta meg, hogy a magyar filmeket sokszor magyar könnyűzene kísérte. Ilyen volt a *Miért hagytuk, hogy így legyen?* című Illés szám, amit az Oroszlán ugrani készül című filmhez írtak. Ha a filmrendező elfogadta a számot, akkor az meg is jelenhetett. A Kádár-korszakban a magyar beatsztároknak először szükségük volt egy filmre, amiben a daluk szerepelhetett, csak ezek után jelenhettek meg a dalaik nagylemezen.²⁰

Az egyik tanulmányban Benke Attila filmtörténész ismertette, hogy a Kádár-korszakban a kultúrpolitika a félelmetes, szokatlan és felforgató irányzatokat ártalmatlanította. A beatzenét is, amely az 1960-as években nem annyira volt elfogadott, az 1970-es évekbe megtűrték. Néhány ifjúságról szóló filmet is szemléltetett: ilyen Álmodozások Kora a Feldobott kő vagy a Sodrásbant. Ezek az alkotások az identitáskeresésről és pályakezdési nehézségekről szóltak. A zenék a filmekben, nemcsak aláfestésként szolgáltak, a Kenguruban, a Kutya éji dalában és az Ezek a fiatalokban című művekben képesek voltak dramaturgiai funkció betöltésére is. Beépítésük határozott jelentéstöbblettel bírt.²¹

K. Horváth Zsolt történész arra vállalkozott, hogy a *„Keletről jön a legújabb rockszenzáció-a magyar könnyűzene külföldi jelenléte a Kádár-korszakban* című tanulmánykötetben bemutassa a vágyakba fojtott Nyugatot a magyar popzenében az 1960-as és 1980-as évek között. Azt a következtetést vonta le, hogy az akkori magyar társadalomnak volt egy elképzelt képe a Nyugatról, ami nem fedte teljesen a valóságot. Ezt elsősorban a külföldről becsempészett áruk, nyugati filmek, sztárok, vagy akár filmek segítették megteremteni. Példaként az 1971-es francia filmet, a Francia kapcsolatot hozta fel. Ugyanilyen hatással bírt az Airport-sorozat is. Nagyon sokan a nyugati kultúrában az örök fiatalság eszméjét látták. Nem egy híres nyugati zenész erősítette ezt az ideált évtizedeken keresztül. Ilyen volt többek között: Jimi Hendrix, Jim Morrison vagy a későbbiekben Kurt Cobain és Amy Winehouse. Főként miattuk terjedt el a „sarki gitáros fiú”²² mítosza az 1960-as években, aki sokra viheti az életben. Egy egész magyar generáció hitte el, hogy mindenkiből lehet nagyon sikeres ember Nyugaton. Radics Béla és Barta Tamás is úgy gondolták, hogy az Egyesült Államokban képesek nagy

²⁰ Csatári Bence: Az Ezek a fiataloktól a Kopaszkutyáig. In: Vászonnól ránk néztek” – a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban. Szerk. Vass Norbert. Bp., 2017. (továbbiakban: Csatári, 2017.) 13-26. p. (Cseh Tamás program)

²¹ Benke Attila: Szabadság, csalódás, apokalipszis – rockzene és nemzedéki közérzet három Kádár-kori magyar filmben. In: Vászonnól ránk néztek” – a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban. Szerk. Vass Norbert. Bp., 2017. (továbbiakban: Benke, 2017.) 87-116. p. (Cseh Tamás program)

²² K. Horváth Zsolt: Vágyakba fojtott Nyugat. Az occidentalizmus formái a magyar popzenében az 1960-as és 1980-as évek között. In: „Keletről jön a legújabb rockszenzáció!” – a magyar könnyűzene külföldi jelenléte a Kádár-korszakban. Szerk. Murzsa Tímea. Bp., 2018. (továbbiakban: K. Horváth, 2018.) 61. p. (Hangfoglaló Program Könyvek)

karriert befutni, azonban ez nem fedte a valóságot és a halálukhoz vezetett. Kalmár Tibornak a Micsoda igények című száma is egy elképzelt nyugati fogyasztói kultúrát festett le, de ő már kritikával is élt.²³

Sebők János újságíró és a HVG egykori szerkesztője, a 2002-ben megjelent *a Rock a vasfüggönyön mögött* című könyvében a hatalom és az ifjúsági zene kapcsolatát szemlélteti a Kádár-korszakban. A Rock and Roll a bluesból és a countryből született s az egész világon a fiatal nemzedékek szabadságvágyának és ellenállási jelképe lett. Elvis Presley, Little Richard, Chuck Berry, Fats Domino lemezei már 1958-ban feltűntek Budapesten. Sebők kiemelte, hogy nem csak a zene, hanem a nyugati film is nagy hatással bírt. Az iskolák mosdóiban híres szexszimbólumuk képeit cserélték egymással a fiatalok. Például Gina Lollobrigida és Brigitte Bardo képeit. A pertlin nyakkendő, a halásznadrág, a színes trikó, Elvis lemez, a gitár mind a lázadás és a korabeli divatnak a jelképei voltak. Mind a Nyugaton és a szovjet tömbben elleneztek a fiatalok ellenállását és lázadását. Az olyan fiatalokat, akik az új divatot követték, elverték és megalázták, mert ruháikkal egy szabadabb világot hirdettek. Előbbi térségben bolsevistának tartották őket, a kommunista blokkban a Nyugat majmolását látták bennük. Itthon az iskolákban azokat a fiatalokat, akik a nyugati kultúrának egy-egy részét utánozták, megbüntették. Ilyen volt, ha az illető farmernadrágot viselt, nyugati frizurát hordott. Az újságban, rádióban s tévében őket erkölcstelennek és nihilistának tartották. Sőt, volt olyan eset is, amikor bennük az „ellenforradalmárokat”²⁴ látták.²⁵

A 2017-ben megjelent Csátári Bence: *Nekem írod a dalt-A könnyűzenei cenzúra a Kádár-rendszerben* című tanulmánykötetben Lakatos Ernő volt magyarországi nagykövet és az egykori Agitációs és Propaganda Osztály (APO) egyik vezetője mutatja be, hogy a kádári hatalom hogyan gyakorolt hatást a hazai szórakozásra. Maga Kádár János volt, aki minden mögött állt. Az ő döntése volt, hogy egy adott produkciót lehetett-e nyilvánosan játszani. Hofi Gézának paródiaszámai is ilyen példák voltak. Először a Magyar Televízió (MTV) nem akarta, de Lakatos és Kádár is megengedte, így végül mehetett adásba. Szerették volna az emberek szimpátiáját elnyerni, illetve a fiatalokat ezáltal a rendszer mellé állítani. Ez a folyamat az 1980-as években felgyorsult. Az István a király című rockopera ennek a folyamatnak a része volt. A nyitással kiváltképp a fiatalság rokonszenvét akarták megszerezni.²⁶

²³ K. Horváth, 2018. 46-79. p.

²⁴ Sebők, 2002. 18. p.

²⁵ Sebők, 2002. 5-387. p.

²⁶ Lakatos Ernő: A könnyűzene a fiatalok megnyerésének fontos eszköze volt. In: *Nekem írod a dalt. A könnyűzenei cenzúra a Kádár-rendszerben*. Szerk. Csátári Bence. Bp., 2017. (továbbiakban: Lakatos, 2017.) 103-118. p. (Jaffa kiadó)

Tóth Eszter Zsófia történész és Murai András filmtörténész által írt, *Szex és szocializmus* című könyvben, ami 2014-ben jelent meg szó esik a magyar filmekben jelenlévő szexualitás megjelenítéséről. A kádár-kori szexualitás nemcsak magánügynek számított, közügynek is. A szocializmus értékrendszerére nevelő politika fontosnak tartotta a szexuális erkölcsöt. A filmekben jelenlévő szexualitásból képet lehetett kapni a lakáskérdésről, a politikai vezetés és az intim szféra kapcsolatáról, tabu témákról és az érzelmek kiüresedéséről. Az 1960-as évek magyar filmjeiben a cselekvő főszereplők voltak többségben. Az 1970-es években a környezetükkel sodródó szereplők. Az első típust képviselő alkotás volt a *Harlekin és szerelme*. Ez volt ez első magyar kádár-kori film, amelyben meztelen női testet lehetett látni. *A Veréb is madárban* című mű is hasonló volt. *A BÚÉK*, *A Kis Valentino* és az *Ajándék ez a nap* című művekben az utóbbi szereplők szerepeltek. A nemi érintkezést úgy mutatták be, mint a kommunikáció egyetlen lehetséges formáját az érzelmileg kiüresedett társadalomban. Sikert azonban nem hoztak az alkotások.

Az Egészséges erotika című magyar film a hatalom és az átlagemberek közötti sikertelen kommunikációt mutatja be a meztelenség ábrázolása által. Az *Egymásra nézve* című alkotás két leszbikus nő szerelméről szól. Hatalmas siker lett és a fimbéli leszbikus pár a megtűrt kategóriába tartozott. A Kádár-rendszer 1966-ig büntette a homoszexualitást, azonban a leszbikusságot nem. A könyvben megemlíti az Eltitkolt évek című könyvet. Ennek alapján kiderül, hogy az Ipoly mozi a leszbikus nők találkozó helye volt.²⁷

Révész Sándor történész és újságíró 1997-ben megjelent könyve az *Azcél és korunk*, Azcél Györgyről szól. A munka bemutatta Aczélnak a művészetekre és a filmekre vonatkozó kultúrpolitikáját. A szerző bevezetett a 3T mellett egy negyediket: a tétovázunkat, amely a képzőművészetekre volt érvényes, ellentétes határozottságot jelentett. Egy példát hozott fel, még hozzá szombathelyit. 1985-ben a képtár avatásán Aczél elismerte, hogy a képzőművészetben „tovább tartottak a fagyos esztendők”²⁸ és 1957 után „követtek el hibákat.”²⁹

1961-ig nem volt képzőművészeti folyóirat. Révész megállapította, hogy 1956 után a magyar filmek terén nagy betiltási hullám ment végbe. Cenzúrázták, hogy a régebbi filmek közül melyikeket lehet vetíteni és melyeket nem. Az *Eltűszentett birodalom* is a betiltottak között volt. 1958-ban a fővárosi színészek egyharmada lett eltiltva a filmekben való

²⁷ Tóth Eszter Zsófia – Murai András: *Szex és szocializmus*. Bp.; 2014. (továbbiakban: Tóth – Murai, 2014.) 11-155. p. (Libri Könyvkiadó)

²⁸ Révész Sándor: *Azcél és korunk*. Bp., 1997. (továbbiakban: Révész, 1997.) 207. p. (Sík Kiadó)

²⁹ Révész, 1997. 207. p.

szerepléstől. Aczél György igyekezett a politikai vezetőség figyelmét elterelni a magyar filmekről. Az 1965 óta folyamatosan megrendezett Pécsi Filmszemle is ezt szolgálta. Az 1950-es években a filmeknek a szövegét és témáját, a hatvanas években az elkészítését is cenzúrázták. Voltak forgatások, de ha le is forgattak egy filmet, az nem jelentette automatikusan azt, hogy be is fogják majd mutatni. A filmet, mint művészeti ágat tartotta legfontosabbnak a politikai hatalom. Haraszti Miklós tézisét idézi a könyv, ami azt bizonyítja, hogy így lényegében egy irányított kultúra jött létre: a művész és az ellenőr ugyanaz.³⁰

Pap Milán történész *A párttal a néppel...Eszmék és politikai mozgósítás a Kádár Korszakban* című 2021-es könyvében foglalkozott a fiatalság és a párhatalom kapcsolatával. A munkája hatodik fejezetében, *Az ifjúsági vitakörök és a politikai, nevelés 1976–1978* című részben, először egy magyar filmet hozott fel példaként, az 1978-as *Angi Vera* magyar alkotást. Az mű elnyerte Cannes-ban a filmkritikusok díját. Rendhagyó módon a Rákosi korszakban játszódik. A főszereplő a mindössze tizenhét éves, a szerelem és a politikai hűsége között kell döntenie. A szerző szerint a film jól mutatta a hetvenes évek második felében a fiatalok gondolkodását a politikáról. Nekik a közélethez való hozzáállásuk közömbös volt. Az ifjúsági szervezetek és maga az állam is kevés sikerrel tudta megszólítani a fiatal nemzedéket. A pártklubok szórakozás gyanánt szolgáltak, mintsem, hogy a fiatalok többségét politikailag megfogják. A fiatal generációnak csak egy kis részét sikerült hatásosan a szocialista eszme mellé állítani.³¹

A 2000-ben megjelent, több szerzős *Millenniumi Magyar Történetben* Gyarmati György történész írt a Kádár-korszakról. Gyarmati szerint az 1956-os Magyarország nem volt rekonstruálható Kádár Jánoséknak és ezért a társadalommal kompromisszumot kötöttek. Ennek eredménye volt a fentebb írt 3T kultúrpolitika. A fiatal pároknak személygépkocsit és hűtőszekrényt ígértek. Ezek a fogyasztói termékek kereslete után nyitották meg az utat.

A külföldi üdülés része volt az úgynevezett kádári kompromisszumnak. Magyarország a szovjet tömb részeként a „legboldogabb barakk” volt. Ezt Nyugaton és Moszkvában is észrevették. Kádár hangsúlyozta azonban, hogy nincs külön magyar út. Ezt elfogadták, mert külpolitikára nem vonatkozott. Gyarmati kifejtette azt is, hogy a Kádár-korszak volt az, amely a társadalom érdeklődését a materiális javak felé terelte. A Kádár-korszak előtt gyakran érte a nemzetet trauma. A Kádár-rendszer alatt nem volt háború. A lakosságot a külvilágról csak az amerikai polgárjogi és feketék emberjogi küzdelmeiről és a nyugati országok háborúiról

³⁰ Révész, 1997. 212. p.

³¹ Pap Milán: *A párttal, a néppel...Eszmék és politikai mozgósítás a Kádár-korszakban*. Bp., 2021. (továbbiakban: Pap, 2021.) 137-140. p. (Mec Press)

tudósították. Az emberek a hivatalos sajtón keresztül nem értesülhettek arról, hogy technológiailag egyre jobban lemarad Nyugathoz képest Magyarország. Ennek eredményeképpen az emberek figyelve az otthonukra és a tárgyak felhalmozódására terelődött.³²

Gál József helytörténész írta *Az Apollótól a Savaráig-Szombathelyi mozitörténet* című könyvet. A mű 2000-ben jelent meg. Ebben leírta, hogy Szombathely régmúltra visszatekintő mozitörténettel rendelkezik, és a történelmüket mutatta be a XX. század elejétől egészen a 1990-es évek elejéig. Elolvashatjuk, hogy egy-egy adott korszakban a mozik hogyan működtek. Képet kapunk arról, hogy a két rendes szombathelyi mozi mellett voltak olyan intézmények és épületek, amik moziként is funkcionáltak. A szerző arra világított rá, hogy nem csak a Kádár-korszakban, hanem már a század elején is hangsúlyozták, hogy a filmek rossz erkölcsi példát mutathatnak a gyermekeknek. A filmekben keresztül látni lehetett a messzi tájakat és kontinenseket. Szó esik a filmekről is, nagyon kis mértékben és csakis a leglényegesebb részek kerültek elemzésre. Gál munkájából kiderült, hogy Szombathely városa mindig rendelkezett élénk filmvilággal.³³

Havadi Gergő szociológus 2010-ben, a *Vasi Szemlé*ben ismertette Szombathely vendéglátását és szórakozását a Kádár-korszakban. Képet kaphatunk, hogy a Horthy-korszak után minden szórakozóhelyet a szocializmus ideológiájára építettek. Népbüfé is nyílt az 1950-es években. Az 1960-as években épültek Szombathely szabadidőtöltést kínáló helyszínei, amelyek a mai napig is meghatározóak. Csak néhányat megemlítve: A Csónakázó-tó, az Iseum az oladi parkerdő, és a Termálfürdő. 1969-ben felmérést végeztek, ebből kiderül, hogy a családos emberek egészen az 1970-es évekig nem nagyon jártak vendéglátó-i intézményekbe. A televíziót, a mozit és a cirkusznézést választották, mert azok olcsóbbak voltak. A városnak egészen az 1970-es évekig nem voltak éjjeli szórakozóhelyei. Az 1980-as években az emberek is igényelték a gyorsbüféket mert hozzászoktak a felgyorsult életmódhoz.³⁴

Végül, ismertetem a történelmi ismeretterjesztő magazinokat. A Múlt-kor magazin 2020 őszi számában Murai András filmtörténész mutatta be az olvasóknak a magyar filmekben jelenlévő meztelenkedést. Ugyanúgy, mint a könyvében itt is végig tárgyalta, hogy az 1960-as évektől fokozatosan szabadabban jelenítettek meg a szexualitást a magyar filmek. Szerinte nem

³² Gyarmati György: A Kádár-korszak (1956–1989) In: Magyar Millenniumi Történet. Szerk. Tóth István György Bp.; 2001. (továbbiakban: Gyarmati, 2000.) 609-615. p. (Osiris)

³³ Gál József: Az Apollótól a Savaráig. Szombathely, 2000. (továbbiakban: Gál, 2000.) 3-107. p. (Savaria Moziüzemeltető és Szolgáltató)

³⁴ Havadi Gergő: Vendéglátás, szórakozás és társas élet Szombathelyen a Kádár-rendszerben. = Vasi Szemle (továbbiakban: VS), 2010. 4. sz. (továbbiakban: Havadi, 2010.) 439-455. p.

volt független ez a folyamat a nyugati szexuális forradalomtól. A filmekből való képkockákkal is alátámasztotta a mondanivalóját.³⁵A Képszabadság képes ismeretterjesztő magazin ismertette az olvasókkal, hogy kik voltak a Kádár-korszakban a filmfutárok. Egy pikáns esetet is megemléített, amikor az egyik futár szexképkockákat mutatott be a gyerekeknek és később úgy lett belőle.³⁶A Múlt-kor magazin 2020 nyári számában a magyar film harminc felejthetetlen pillanata olvasható. Ismertette a Horthy-korszak, és a Kádár-korszak filmjeit. Kifejtették, hogy miért voltak kiemelkedőek ezek az alkotások. Például az 1985-ös *Egészséges Erotika*, amit a magazin szocialista „kukkoldának”³⁷ nevezett. Tíz magyar filmidézetet is felsoroltak, köztük *A tanú* című film híres mondatát: „Hagyjuk meg a szexualitást a hanyatló Nyugat ópiumának!”³⁸

Czingel Szilvia muzeológus a *Bikinis lányok. A fürdőruha átalakulása napjainkig* című cikkében mutatta be a bikinit és azt övező divatot, a Rubicon történelmi magazin 2022-es februári számában. Brigitte Bardoról közölt egy fényképes tájékoztatót. Ebből kiderült, hogy Brigitte Bardot volt az a nő, aki először bikinit hordott filmben, az *És Isten megteremté a nőt* című 1956-os alkotásban. Részletezte, hogy Magyarországon bikinit az 1950-es évektől gyártottak. Egy képi forrást közölt, ami a Palma Gumigyár 1969-es reklámfotója. Rajta egy szép bikinis nő látható.³⁹

Lénárt T. András munkája megerősített abban, hogy a filmekkel érdemes foglalkozni a történészeknek is, és a filmnek nagy befolyása van az emberekre. Murai András és Tóth Eszter Zsófia tanulmánya rávilágított engem arra, hogy a magyar filmek a kádári konszolidációt követően egyre szabadabbak lettek, és a nyugati társaikhoz hasonlóan a szexualitás egyre jobban megjelent bennük. Révész munkája alapján képet kaptam arról, hogy Azcél kultúrpolitikája milyen volt, és a filmek nála milyen fontos szerepet töltöttek be. Gyarmati György művéből tudom, hogy a lakosság a Kádár-korszakban elkezdett tárgyakat felhalmozni és az anyagi javak fogyasztása felé fordult. Csatári Bence alkotásából azt ismertem meg, hogy a nyugati eszméket, zenéket, divatot a szocialista rendszer beépítette magának, hogy a fiatalság rokonszenvét elnyerje. Azonban a szakirodalmak leginkább csak a budapesti mozikkal foglalkoztak, és élő emberektől gyűjtöttek információkat a nyugati művekkel kapcsolatban. Szombathely filmesvilágát komplexebben tárgyaló szakirodalmakat hiányoltam, illetve nem kaptam képet arról, hogy a vidéki városok lakosságára a nyugati művek milyen benyomást tettek. Nem voltak olyan szakirodalmak, amelyek ezeket az információkat ismertették volna.

³⁵ Múlt-kor történelmi magazin, 2020. Ősz. 92-99. p.

³⁶ Képszabadság-Válogatás a Népszabadság egyedülálló fotóarchívumából: A technika csodái 4. 2015.

³⁷ Múlt-kor történelmi magazin, 2020. Nyár. 130. p.

³⁸ Múlt-kor történelmi magazin, 2020. Nyár. 92-153. p. és 143. p.

³⁹ Rubicon történelmi magazin, 2022. 2. sz. 80-89. p.

2.2. Források

Oral history interjút készítettem és sajtó elemzést végeztem. Vas megyének a napilapját, a Vas Népet. 1958-tól 1973-ig vizsgáltam. Megnéztem a vas megyei mozik műsorlistáit is. Az érdekelt, hogy a filmek és a mozik hogyan jelentek meg benne és miket írtak róluk. Különösen érdekelt az, hogy a nyugati műveket hogyan ismertették. Mivel az összes moziműsort a jelen pályamunka keretei között nem tudtam volna vizsgálni, ezért kiválasztottam két évet, 1958-at és 1970-et, és ebből a két évből átnéztem az összes Vas Népében közölt mozi műsorlistát. Vizsgáltam azt is, hogy a lap írói (például Szakály Éva), hogyan vélekedtek a filmekről. Azért ezt a két esztendőt választottam, mert a Kádár-korszak legelejét akartam összevetni, tíz évvel későbbi korszakával. 1970-es évet választottam, 1968 és 1969 helyett, mert a műsorlistákat nem közzétették rendszeresen, illetve sok oldal hiányzott azokból az esztendőkből. Szakály Éva újságíró volt, aki cikkeket közölt a filmekről és a mozikról az 1960-as, 1970-es és az 1980-as években, a Vas Népében.

Voltak olyan cikkek is, amelyek a filmújdonságokat ismertették. Írtak a film világról és a válságról a hatvanas évek közepén. Segítségükkel képet kaphattunk arról, hogy nem csak magyar és szovjet filmek voltak sikeresek.

A moziműsorokon kívül vizsgáltam minden olyan cikket, ami a filmmel, mozival kapcsolatos, vagy amiben a film valamilyen formában előkerült. A „film”, „mozi”, „filmek és „mozik” címszavakkal végeztem a keresést a Vas Népében. Sikerült így olyan cikkeket találnom, ahol az emberek kérték, hogy más filmeket is vetítsenek. Jobb filmes tájékoztatót kértek. Betekintést kaptam, mennyire várták bizonyos nyugati filmek vetítését. Olyan cikket is találtam, amiben egy vidéki ember gondolatait ismertetik a moziról. Azokat a híreket kutattam, ahol a filmekről, a mozikról írtak.

Az újságírók cikkeit átnézem, így megtudtam, hogy a hivatalos szocialista politika az újságok hasábjain hogyan vélekedett a nyugati művekről. A publikációkból sikerült megtudnom, hogy ezek a művek mennyire voltak sikeresek. Hogyan leplezték, a szovjet és más szocialista filmek sikerlenségét. Volt olyan cikk is, amiben a fiatalság és a nyugati filmekben látható egyik színésznő viszonyára térnek ki. A cikkek sokszínűségéről sokat elárul az is, hogy találtam egy olyan névtelen rövid cikket, amely egy amerikai alkotást említ, hogy végre vetítik.

1956 és 1958 között huszonegy cikket és mozi műsorlistát találtam relevánsnak. 1958 és 1973 között száznegyven cikket sikerült átnézni, a moziműsorokkal együtt. Az 1956-os év cikkei, műsorlistáit kihagytam, hogy szűkítsem a témámat. Az 1958-as évről csak a moziműsor listáit néztem meg. A mozik műsorlistáival és a cikkekkal nyolcvanöt sajtó forrással

rendelkezik a kutatásom, amelyek 1960 és 1973 közötti évekből származnak. Egy-egy téma kapcsán megnéztem más évek sajtóját is.

Interjút készítettem 2024. február 17-én Németh Sándorral, aki gyermekkorától kezdve rajongott a moziért, majd 1975-től 1994-ig a vezette a Vas Megyei Múzeumi Vállalat műsorosztályának. 1994-től 2007-ig az Agora Savaria Filmszínház igazgatója volt. Az interjút a szombathelyi lakásán készítettem, a telefonom hangrögzítőjével. Húsz kérdést írtam össze az riportra. A beszélgetés során spontán jött kérdésekkel is kérdeztem őt, a témámhoz kapcsolódóan.⁴⁰

Az oral history alkalmazása jelenleg is fontos és népszerű. Az elmúlt évtized egyik legjelentősebb oral historiája, a két nemzetközileg ismert történész párbeszéde: Tony Judt és Timothy Snyder történészek beszélgetése. Timothy Snyder a könyv elején írta, hogy az akkor haldokló Tony Judt-tal készített interjút, és magánéletét összekapcsolva a huszadik századi történelemről beszélgettek, és vitatkoztak. Snyder később az interjú anyagát könyvben kiadta a munkatársai segítségével.

Snyder a könyv bevezetőjében két nagyon meghatározó oral history szakirodalmat közölt: az egyik egy interjúsorozat, a másik Az én századom című szakirodalom. Az előbbit Karek Capek készítette Tomas Masarykkal, aki a két világháború idején volt miniszterelnök Csehszlovákiában. Az utóbbi Aleksander Wat lengyel zsidó költő önéletrajza, amit Czeslaw Milosz rögzített magnókazettákra, kérdések segítségével.⁴¹

Magyarországon is alkalmazzák az oral historyt. Murai András filmtörténész és Tóth Eszter Zsófia történész közös, 2018-as könyvükben is felhasználták. Például a Coca-Coca magyarországi megjelenésénél olyan személyeket kerestek meg, akik akkor voltak gyermekek.⁴² A Che Guevara kultusz kapcsán a Gerilla együttes egyik volt tagját is megkérdezték a Guevaráról írt számukról.⁴³

Az általam felhasznált szakirodalomban, a „Keletről jön a legújabb rockszenzáció” címűben is van oral history, amit Csátári Bence történész közölt. Az interjút az Omega együttes énekesével készítették a rendszerváltás kapcsán, a 2016-ban megjelent könyvben, amelynek a címe: Azok a régi csibészek–párbeszéd a rock and rollról.⁴⁴

⁴⁰ Németh Sándorral készített interjú, 2024. feb. 17-én.

⁴¹ Tony Judt – Timothy Snyder: Gondolatok a 20. századról – Beszélgetőkönyv. Bp., 2023. (továbbiakban: Judt – Snyder, 2023.) 16. p. (Rubicon Intézet)

⁴² Tóth Eszter Zsófia – Murai András: 1968 Magyarországon – Miért hagytuk, hogy így legyen? Bp., 2018. (továbbiakban: Tóth – Murai, 2018.) 35-42. p. (Scolar Kiadó)

⁴³ Tóth – Murai, 2018. 103-116. p.

⁴⁴ Csátári Bence: Amikor csak egyetlen sztárfotóra tellett – Az interkoncert könnyűzenei exporttevékenysége. In: „Keletről jön a legújabb rockszenzáció!” – a magyar könnyűzene külföldi jelenléte a Kádár-korszakban. Szerk. Murza Tímea. Bp., 2018. (továbbiakban: Csátári, 2018.) 31-32. p. (Hangfoglaló Program Könyvek)

3. A SZOMBATHELYI MOZIK TÜNDÖKLÉSE ÉS HANYATLÁSA

Szombathely városa gazdag mozitörténettel rendelkezik, mely egészen a huszadik század elejéig nyúlik vissza.⁴⁵ A városnak már 1910-ben volt állandó mozija, az Apollo mozi, amit egy évvel később egy újabb mozi követett, az Uránia.⁴⁶

Szombathelyen a Kádár-korszakban is működtek filmszínházak. Kettő állandó mozi volt. Az egyik az 1955-ben megnyílt Béke Mozi,⁴⁷ a másik Savaria Mozi, amely 1973-ban teljesen egy új épületet kapott.⁴⁸ Ezek mellett több, kisebb mozi is működött, amelyek nem voltak hagyományos értelemben vett mozik, de mégis hozzájárultak a film és a filmszínház kultúrájához. Többek között ilyen volt például a Honvédségi Művelődési Ház, a pártklubok, a Képtár, a Sabaria Cipőgyár⁴⁹ mozija és a Gasztró mozi is⁵⁰, amelyben olyan nemzetiségű ételeket szolgáltak fel, amilyen film volt vetítve: „a film nemzetiségéhez igazították az ételeket.”⁵¹ Ez egyfajta életmódot és vágyat ébreszthetett, ha nyugati alkotásról volt szó. Például, ha egy amerikai filmet játszottak nagy valószínűséggel népszerű amerikai ételeket vagy italokat szolgáltak fel, mint a hamburger vagy a kóla. Ez a két termék a mai napig a nyugati fogyasztás szimbólumai. Később sem szűnt meg a Gasztró mozihoz hasonló filmszínházak népszerűsége Vas megyében. 1982-ben megnyílt egy másik hasonló mozi: „gasztró-mozit nyit Kőszegen, az Írottktő étterem söprőjében, a Vas megyei Moziüzemű Vállalat.”⁵² A szombathelyi Gasztró mozihoz hasonló élményt nyújtott: „olyan menüt szervíroznak fel a pincérek, mely jellegzetes nemzeti ételeik közé tartozik annak az országnak, ahol az éppen akkor bemutatott film készült.”⁵³ Az angol Meghívás egy gyilkos vacsorára című filmet így reklámozták: „Első alkalommal, február 6-án, szombaton este fél hétkor angol gasztronómiai különlegesség várja az érdeklődő közönséget, mivel a szigetország neve fémjelzi a Meghívás egy gyilkos vacsorára című kimit.”⁵⁴

⁴⁵ Gál, 2000. 5. p.

⁴⁶ Gál, 2000. 10. p.

⁴⁷ Gál, 2000. 82. p.

⁴⁸ Gál, 2000. 80. p.; 106. p.

⁴⁹ Gál, 2000. 82. p.

⁵⁰ Gál, 2000. 84. p.

⁵¹ Gál, 2000. 84. p.

⁵² Nagy Andrea: Itt a Gasztró-mozi! = Vas Népe (továbbiakban: VN), 1982. jan. 28. 8. p.

⁵³ Nagy Andrea: Itt a Gasztró-mozi! = VN, 1982. jan. 28. 8. p.

⁵⁴ Nagy Andrea: Itt a Gasztró-mozi! = VN, 1982. jan. 28. 8. p.

A Kádár-korszakban a fogyasztói arcú szocialista rendszer és nyugati kultúra előretörését mi sem bizonyítja jobban, hogy itthon 1968-tól gyártottak Coca-Colát, 1969-től Pepsi kólát.⁵⁵ Az említett Gasztró moziban, ha egy amerikai alkotás közben kólát vagy más amerikai ételt szolgáltak fel mindinkább nagyobb volt a film hatása. Nemcsak a mozgóképen jelent meg a termék, hanem az emberek kezében a film nézése közben, így még jobban bele tudták élni magukat a karakterek helyébe és a fogyasztói magatartásukat elfogadni, idővel utánózni.

A mozik népszerűek voltak, ezt mutatja, hogy 1958-ban a Sabaria mozival szemben önkiszolgáló bolt nyílt. Ami azt bizonyítja, hogy nagy jövés-menés volt a mozi közelében.⁵⁶ Az 1960-as években egy mozijegy ára átlagosan kettő és fél forint volt.⁵⁷ Akkoriban a jegyár nem volt drága, hiszen a szegénységi küszöb hatszázhatvan forint volt, a társadalmi mínium egy főre vetítve nyolcszáznyolcan forint.⁵⁸ Vas Népéből is tudjuk, hogy a vidéki lakosság megengedhette magának a mozit, mint szórakozási formát. Nem volt gazdasági akadály, hogy az emberek ne mehessenek filmet nézni.

Szombathelyen egy mozijegy ára az 1970-es években átlagosan három, hat és nyolc forint volt. A három forintos mozijegyár volt a legolcsóbb, Savaria moziban. Máshol Vas megyében két forint volt a legolcsóbb mozijegy. Németh Sándorék azokra a nyugati alkotásokra, amelyekről úgy vélték, hogy jól fognak teljesíteni, megemelték a jegyárat. Tíz vagy tizenkettő forintért adtak rájuk egy-egy mozijegyet. „Erre mindenki megadta a pénzt.”⁵⁹ – Németh szavaiból kitűnik, hogy az emberek annak ellenére nézték ezeket az alkotásokat, még ha többet is kellett fizetniük érte: „Hiába tömtük az embereket fejét a bolgár meg a román filmekkel, azért a nyugati filmek mentek.”⁶⁰ Egy átlagos család számára a jegyár megfizethető volt. Erre odafigyeltek, hogy minél nagyobb társadalmi réteg számára elérhető legyen. „Mozi volt az alapvető szórakozás. Moziba járás volt az egyik legnépszerűbb szórakozási forma, mert színház nem volt még Szombathelyen.” –mondta Németh Sándor, interjúalanyom.⁶¹

Az olyan nyugati műveket, amelyekben sok volt az erőszak vagy a szexualitás, korhatáros besorolással látták el. Tizennégyes, tizenhatos és tizennyolcas karikás filmeket játszottak. A tizenhatos karikás alkotás az átmeneti film volt, amelyben visszafogottabban voltak jelen a fent említett témák. A tizennyolcas karikás művekben jobban szerephez jutott mindez. Németh

⁵⁵ Pinkász András: Coca-Colát gyártanak Kőbányán. In: Magyarország Globális Története:1869–2022 Szerk. Lácó Ferenc és Varga Bálint. Bp.; 2023. (továbbiakban: Pinkász, 2023.) 320-321. p. (Corvina Kiadó)

⁵⁶ (Sz. N.): Önkiszolgáló bolt létesül. = VN, 1958. márc. 26. 6. p.

⁵⁷ Gál, 2000. 96. p.

⁵⁸ Valuch, 2012. 76. p.

⁵⁹ Németh Sándorral készített interjú, 2024 február 17-én.

⁶⁰ Németh Sándorral készített interjú, 2024 február 17-én.

⁶¹ Németh Sándorral készített interjú, 2024 február 17-én.

Sándoréknak oda kellet figyelniük, nehogy egy tizenhét karikás besorolású filmre fiatalok üljenek be, mert azt akkoriban nagyon büntették. „Ennek ellenére nagyon sok filmet így határozott meg a budapesti hatóság.”⁶²

A Sabaria mozi 1958-ban korszerű épületnek számított. Felújították, hogy a lehető legjobban elégítse ki az igényeket. Szélesvásznú mozi lett belőle, így akkoriban a legmodernebb technológiával rendelkezett.

1960-ban tovább folytatódott a mozik térhódítása. Ha egy valamilyen okból kifolyólag szünetelt, akkor azt azonnal igyekeztek pótolni. Így volt, amikor a Vasas Művelődési otthonban és a szombathelyi múzeumban lett vetítés a Savaria mozi szüneteltetési idejére.⁶³

Huszonkettő település kapott mozit, valamint a fentebb említett filmszínházak a térhódítása nőtt, hiszen százhetven ezerrel több látogató volt mint 1959-ben.⁶⁴ A mozik dolgozóit megbecsülte a város. Rendeztek nekik ünnepséget is, a Kiváló Vállalat címnek az elnyerésének az alkalmából. Filmeket játszottak a Savaria moziban és a Béke moziban is.⁶⁵

1960 júliusától működött normál vetítőkészülékkel a büki és a répcelaki mozi. Vép és Ják kapott normál vetítőberendezést, így már tizenegy normál vetítőberendezéssel rendelkező mozi volt Vas megyében.⁶⁶

1961-ben kertmozi is nyílt Szombathelyen a Savaria filmszínház melletti telepen. Négyszázötven férőhellyel rendelkezett és csütörtök kivételével mindennap játszottak filmeket.⁶⁷

1963 nyarán átadták a megye első vidéki szélesvásznú moziját Csepregen. Vas Megyében a filmszínházak bővítése és korszerűsítése folyamatosan zajlott.⁶⁸ Szombathelyen egy állandó híradómozi létesült, a Petőfi moziban.⁶⁹ A vetítések csütörtökön és pénteken voltak. A műsorok hosszai egy és negyedórások voltak. Olyan alkotásokat vetítettek, amelyek egy-egy eseményhez kötődtek. Ilyen volt az első híradómozi megnyitása is, 1963. október 17-én: „Az első alkalommal bemutatják a vár ünnepségek alkalmával készült Kőszeg 1963. című negyven perces kisfilmet és egy tizenkét perces vasi híradó filmet.”⁷⁰ A forrásból kiderült, hogy kisfilmeket vetítettek és tíz perc körüli híradó filmeket. Ezek a rövidebb időtartalmú alkotások

⁶² Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

⁶³ (Sz. N.): A múzeumban és a Vasas művelődési otthonban rendeznek be mozit a Savaria szüneteltetési idejére. = VN, 1960. jan. 28. 4. p.

⁶⁴ (Sz. N.): 22 község kap mozit. = VN, 1960. már. 01. 3. p.

⁶⁵ (Sz. N.): A mozik dolgozóinak ünnepsége. = VN, 1960. ápr. 13. 8. p.

⁶⁶ (Sz. N.): Bővül a megye normál filmszínházainak száma. = VN, 1961. máj. 05. 1. p.

⁶⁷ (Sz. N.): Kertmozi nyílik Szombathelyen. = VN, 1961. máj. 04. 1. p.

⁶⁸ (Sz. N.): Hírek. = VN, 1963. júl. 24. 8. p.

⁶⁹ (Sz. N.): Hírek. = VN, 1963. okt. 01. 8. p.

⁷⁰ (Sz. N.): Hírek. = VN, 1963. okt. 01. 8. p.

a korabeli hírekről vagy egy eseményről adtak információt. Lényegében reklámként funkcionáltak, mint napjainkban a mozikban a filmek vetítése előtti hirdetések.

Vas megyében 1945 után a mozik száma nőtt. A korábbi kilenc helyett már kétszáznegyvenöt mozi üzemelt a megyében. Több mint kétmillió néző váltott jegyet 1963 első kilenc hónapjában. Azonban a moziválság Vas megyét is érintette, mert nyolc százalékkal csökkent a moziba látogatók száma.⁷¹

1964-ben már húsz szélesvásznú mozi működött Vas Megyében és a lehető legkorszerűbb vetítógéppel látták el őket, ha megvolt rá a lehetőség.⁷² A filmek ennek köszönhetően nem csak a megyeszékhelyen voltak vetítve a legkorszerűbb technológiával. Varázsuk mindinkább megfoghatta a nem városi lakosságot. Előfordult az, hogy a vidéken a mozi és televízió volt néha csak az egyedüli szórakozási forma a fiatal generáció számára: „fiatalok vagyunk és falun élünk, ahol egyetlen szórakozás a televízió, s a mozi.”⁷³ Nagy Gyula nyilatkozta ezt, aki Megyehíd nevű községben lakott. Ez a példa jól szemlélteti, a filmek eljutottak mindenhova, akár a vidékre is a megyében.⁷⁴

1965-ben azonban sajnos aggasztó hírek érkeztek: tovább csökkent a moziba látogatók száma. Sőt, az egész országban Vas megyében csökkent legjobban. Az elmúlt négy évben csupán csak hárommillió néző volt, ami több mint hat százalékos csökkenést jelentett. A rossz műsorpolitikának köze volt a rossz statisztikai adatokhoz mert a szocialista alkotásokat erőltették rá az emberekre: „mintegy száznyolvan-kétszáz vasi községben rendeztek felszabadulási magyar filmvetítést az új esztendő első hónapjaiban, és bemutatnak több felújított magyar filmet a legsikeresebb alkotások közül.”⁷⁵ Az embereket azonban nem a propagandát hirdető filmek érdekelték és a régi alkotásoknak az újra vetítése, inkább a színes, könnyedebb műfajú filmek, melyek elsősorban nyugatiak voltak: „A Blood kapitány fia, a Cartouche, a Púpos, a Mandrin kapitány, s néhány ehhez hasonló színes kalandfilm átlag tizennégy-tizenhét ezer látogatót vonz.”⁷⁶

A cikkből idézet művek keltették fel a lakosság érdeklődését: „Ezek szerint a tömeg csakis a könnyű, látványos, kalandos színes filmeket kedveli? — A szombathelyi példa ezt bizonyítja. Tapasztaljuk, hogy azok a filmek népszerűek, amelyek nem készítetik gondolkodásra a nézőt, távol esnek a közéleti gondoktól, és a legegyszerűbb, mondhatnám igénytelen művészi

⁷¹ Bortalan: Film és közönség–Jegyzetek a velemi tanácskozás vitáihoz. = VN, 1963. nov. 20. 4. p.

⁷² Bertalan: Ünnepi események a felszabadult magyar filmgyártás 20. esztendejében. = VN, 1964. dec. 29. 5. p.

⁷³ (Sz. N.): Az olvasók fóruma. = VN, 1964. jan. 14. 4. p.

⁷⁴ (Sz. N.): Az olvasók fóruma. = VN, 1964. jan. 14. 4. p.

⁷⁵ (Sz. N.): Miért rosszak a szombathelyi filmstatisztikák? = VN, 1965. jan. 08. 4. p.

⁷⁶ (Sz. N.): Miért rosszak a szombathelyi filmstatisztikák? = VN, 1965. jan. 08. 4. p.

eszközökkel hatnak. Technikailag természetesen szép kivitelben készülnek, színezésük hatásos, a bonyodalom is izgalmas. Hiába tagadnánk, van és még nagyon sokáig lesz is az ilyen filmekre tapadó tömegízlés, tömegigény.”⁷⁷ Megállapítható, hogy az erőltetett, rossz műsorpolitika nem tett jót a moziknak. Nem akarták elismerni hivatalosan, hogy a szocialista eszmét reklámozó alkotások közel sem annyira keresettek, mint a nyugatiak. Nem vették figyelembe az emberek érdeklődést, ekkor még csakis politikai célokból történt a műsorpolitika összeállítása, amely kudarcot vallott. Ezt elsősorban arra fogták, amely az idézetből is nyilvánvalóvá vált, hogy a nézők ízlése igénytelen, a művészi filmek viaskorulóban vannak, az emberek egyre kevésbé kíváncsiak rájuk.⁷⁸ Az év végén még további rossz statisztikák születtek: agóniának vagy egyenesen gyermekbetegségnek nevezték a jelenséget.⁷⁹

Országsszerte romlottak az adatok, de világviszonylatban is. Például csak a Savaria filmszínházban ezerrel kevesebb volt a néző, mint az előző évben. Megint elmondták a szokásos mantrát, hogy a nyugati filmek „semmi-igényű szirupos történetek,”⁸⁰ művészetileg rosszak és nem nőnek fel a szocialista alkotásokhoz. Ám mégis az emberek a „könnyű, önálló gondolkodást nem kínáló filmekhez”⁸¹ vonzódtak. A nem szocialista ideológiával rendelkező magyar filmekhez, illetve a nyugati alkotásokhoz.⁸²

Ugyanakkor ebben az évben nem csak negatív események történtek. Újabb szélesvásznú filmszínházak nyíltak, korszerű technológiával és hétméteres vetítövászonnal. Ilyen volt többek között a gencsapáti filmszínház, a szombathelyi Járóműjavító Művelődési Otthon.⁸³ Fejlődött a mozik műsorlistája, mert a gyorsabban megkapták a filmeket, így előbb tudták vetíteni a külföldi alkotásokat. A szombathelyi mozik premiermoziknak számítottak, azaz sok magyar, szovjet és nyugati alkotást itt mutattak be először a megyében.

Világhíradók létesültek a mozikban, amelyeken kisfilmeket és tudományos alkotásokat vetítettek. A szombathelyi filmek ismertetésére és népszerűsítésére több anyagi juttatást fordítottak. Beharangozták, hogy a következő év februárjában itt nyílik meg az ország második művészmozija. Ez bizonyította, hogy Vas megyében a művészileg értékesebb filmekre is volt kereslet.⁸⁴ A Derkovits Gyula Művelődési Otthonban szélesvásznú mozi nyílt meg, szintén Szombathelyen.⁸⁵

⁷⁷ (Sz. N.): Miért rosszak a szombathelyi filmstatisztikák? = VN, 1965. jan. 08. 4. p

⁷⁸ (Sz. N.): Miért rosszak a szombathelyi filmstatisztikák? = VN, 1965. jan. 08. 4. p.

⁷⁹ Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p.

⁸⁰ Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p

⁸¹ Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p

⁸² Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p.

⁸³ (Sz. N.): Új szélesvásznú filmszínházak. = VN, 1965. máj. 30. 6. p.

⁸⁴ (Sz. N.): Hírek. = VN, 1965. dec. 28. 6. p.

⁸⁵ (Sz. N.): Új szélesvásznú mozi Szombathelyen. = VN, 1965. máj. 21. 3. p.

1966-ban a Savaria filmszínház kedvezett bizonyos ideig a két műszakban dolgozóknak, és délelőtti vetítésekkel kedveskedett az embereknek. A televíziót is megemlítették, mint a mozi ellenfelét. Ellenben a filmek iránti az érdeklődés nem esett vissza.⁸⁶

A fiatalságot a mozi továbbra is érdekelte. Németh Sándor amikor a könyvtár és német szakot végezte az iskolatársaival, rendszeresen látogatták a Sabaria mozit, mert ott tanították a címleírás órát az osztályának. Ebből kiderül, hogy Szombathelyen a fiatalok az oktatásból kifolyólag is jártak a moziba, és ismerkedtek a film világával. A tanárát az akkori igazgató megróttá, hogy miért ott tanított. A mozi a fiatalokat megfogta, ahogyan Németh Sándort is. Oktatási helyként is funkcionált, ahogy az interjúból kiderült, a tanár a mozi segítségével tanította a tanítványait, amit rossz szemmel néztek. A filmszínház egyfajta szabadságot és ellenállást szimbolizált a fiataloknak. „Öröm volt bent lenni”⁸⁷—ahogy Németh is visszaemlékezett rá.⁸⁸

A fentebb említett művészmozi 1966 áprilisának közepén nyílt meg. Ez volt Magyarország második művészi filmszínháza a Kádár-korszakban. Az épület létrehozását több szervezet támogatta, például a Filmarchívum. A magas művészi értékekkel bíró filmeknek a vetítését tüzték ki célul.⁸⁹

1967-ben országszerte ötszáz mozit korszerűsítettek, Vas megyében huszonnyolc lett modernizálva.⁹⁰ Sárváron is felújították: „Saját brigádjával, jelentős költségmegtakarítással varázsolja újjá a sárvári filmszínházat a Vas megyei Moziüzemi Vállalat.”⁹¹ Modernizálták a nézőteret, az előcsarnokot, és modern akusztikai burkolással látták el.⁹²

Az év Vas megye számára kivételesen jó volt, mert az országban mindenhol bontottak le mozikat, de a megyében egyet sem. Tizenhárom százalékkal volt kevesebb a mozinéző, mint az elmúlt évben, de a nézőszám csökkenése nemcsak országos, hanem világjelenség is volt.⁹³

Az egyik oknak a tömegkommunikációs eszközöknek a térnyerését nevezték meg. A másik oknak azt, hogy a politikailag hasznos filmek nem kaptak elég propagandát. A politikailag hasznos filmek alatt a szocialista filmeket értették.⁹⁴

⁸⁶ (Sz. N.): Hírek. = VN, 1966. már. 30. 6. p.

⁸⁷ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

⁸⁸ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

⁸⁹ (Sz. N.): április közepén Szombathelyen nyílik az ország második Művész Mozija. = VN, 1966. ápr. 8. 6. p.

⁹⁰ Zs. L.: 500 mozit korszerűsítettek. = VN, 1967. aug. 16. 5. p.

⁹¹ (Sz. N.): Modern Mozit Kap Sárvár. = VN, 1967. nov. 12. 12. p.

⁹² (Sz. N.): Modern Mozit Kap Sárvár. = VN, 1967. nov. 12. 12. p.

⁹³ Az első nyolc hónapban huszonegyezer kilencszáz huszonnégy előadásra több mint egymillióan voltak kíváncsiak, egymillió háromszáz tizennégyezer néző volt a mozikban.

⁹⁴ Szakály Éva: Filmművészet–filmforgalmazás–Az első nyolc hónap–Iskolamozi az

1968-ban felmerült egy új mozi terve. kávézóval, hogy minden korosztálynak megfeleljen.⁹⁵Sürgették az új mozinak a megépítését: „tegyen hathatós intézkedéseket azért, hogy a mozi 1971. augusztus 20-ra kész legyen.”⁹⁶ Továbbá: „Építése nem szenvedhet csorbát”.⁹⁷1971-ben elkezdtek építeni az új mozit, a Mártírok tere és a Kőszegi utcasarok találkozásánál.⁹⁸ A Béke mozit is felújították. Számos korszerű helyiséget terveztek neki. A Savaria filmszínház rossz állapotban volt és várták, hogy új épületet kapjon, hatszáz főre kalkulálták a befogadóképességét.

Sajnos a moziba járók száma csökkent, amely egy mindenhol tapasztalható jelenség volt. Vas megyében fele annyian jártak moziba, mint tíz évvel korábban. Az egyik okot megint abban keresték, hogy az emberek nem művészi szocialista filmeket néztek.⁹⁹

1973. augusztus 18-án adták át a városnak az új mozit. Az épület az egyik legkorszerűbbnek számított az országban.¹⁰⁰ Dicsérték arényszerű nézőterét is: „A hatalmas „lelátó”, azaz a nézőtér csaknem hatszáz személyes.”¹⁰¹ Nagy sikernek örvendett a megnyitásának az első hónapjában. A nagy közönség előtt augusztus 20-án nyílt meg, attól a naptól kezdődően egészen szeptember közepéig harmincötezer nézője volt.¹⁰²

Egy új jelenség kezdett el kialakulni: sorba kellett állni mozijegyért. Ez a jelenség a mozijegyért nyugaton bevetett szokás volt, így lényegében egy nyugati esemény kezdett elterjedni. A filmeket és a műsorokat sokkal jobban hirdették: plakátokkal, képezhíradóval, s szokás szerint újsághirdetéssel.

Volt kamaramozi, ahol a filmekről társalgási élet folyt és vitáztak róluk. Ötven férőhelyes volt a helyiség. A Filmbarátok Köre lokális szervezete is képviseltette magát, amely országos szervezet volt, ahol filmkedvelők voltak jelen. Úgynevezett „törzsasztal”¹⁰³ volt, ahol ülve vitáztak a filmekről. 1973. szeptember 28-án indult, kéthetente pénteken tartották meg a vitákat. Az alkotásokat megnézték először és utána eszmecsere folytattak róluk. A sajtóban megírták, hogy mely műveket vetítik, és melyik rendezőtől: „Truffaut (451° Fahrenheit), Tarkovszkij (Andrej Rubljov), Fellini (Róma),Koncsalovszkij (Az első tanító) neve fémjelzi az új sorozatot,

évfordulók jegyében. = VN, 1968. szept. 26. 4. p. Az első ok igaz, hiszen a televízió elterjedőben volt. Az utóbbi azonban nem, mert mindig reklámozták a szocialista ideológiára nevelő műveket.

⁹⁵ Dr. Lőrincz István: A szállót a Tolbuhin útra, a mozit a régi helyén. = VN, 1968. ápr. 28. 8. p.

⁹⁶ pósfal: A Panoráma Moziépítése. = VN, 1969. aug. 01. 1. p.

⁹⁷ pósfal: A Panoráma Moziépítése. = VN, 1969. aug. 01. 1. p.

⁹⁸ (Sz. N.): Az építők már elkezdtek az új szombathelyi moziépítését. = VN, 1971. jan. 31. 5. p.

⁹⁹ (Sz. N.): A népművelés nem mondhat le a filmről. = VN, 1972. jan. 05. 3. p.

¹⁰⁰ (szakály): Ma délután 6 órakor ünnepség az új moziban. = VN, 1973. aug. 18. 1. p. Az ország egyik legszebb és legkorszerűbb filmszínháza kerül ezzel a vasi, a szombathelyi közönség birtokába

¹⁰¹ (szakály): Ma délután 6 órakor ünnepség az új moziban. = VN, 1973. aug. 18. 1. p

¹⁰² Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p.

¹⁰³ Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p

s a sort egy chilei film (Valparaiso)zárja.”¹⁰⁴ Voltak nyugati művekről is viták, de szovjet filmekről is: „A Latex kérésére indítják be a Szovjet filmbaráti kört, amelynek előadásai az üzemszocialista brigádtagjai részére hetente-kéthetente délután 3-kor kezdődnek a kamaramoziban.” A szovjet filmeket is közölték az olvasóknak, de a rendezőjüket nem: „szovjet filmalkotásaiból mutatják be a Hattyúk tava, az Anna Karenina, az Egy évkilenc napja, az Emberi sors, a Ványa bácsi és a Karamazov testvérek című műveket.”¹⁰⁵

A fiatalok részére is rendeztek vitafórumokat, az egyiknek a címe Lázadó Amerika. A Lázadó Amerikát a fiatal vezetőknek szánták. A másik ifjúsági vitafórumnak a pontos nevét nem közölték, de azt igen, hogy a Vas-Fém Gépipari Vállalat fiatal munkásai voltak a célközönség. Megírták, hogy nekik mely alkotásokat játszották: „Forró éjszakában (előtte a filmművészetbe bevezető kisfilmet vetítik), Eper és vér, Szelídmotorosok, Zabriskie Point, Utolsó mozielőadás, Öt könnyű darab.”¹⁰⁶ Az Eper és vér, Szelídmotorosok és a Zabriskie Point című filmek nyugati művek voltak, melyek az 1968-as diáklázadásokat és hippy kultúrát mutatták be, mindhárom mű klasszikusnak számít.

Mesemozi is működött, amely a kamaramoziban volt. Gyerekeknek játszottak rajzfilmeket és mesefilmeket szombatonként. Általános és középiskolásoknak iskolamozi filmjeit vetítették.¹⁰⁷

Szombathelynek sok, moziként funkcionáló helyszíne volt. Ezek az épületek az 1970-es években is működtek, s a működtetőjük az Agora Savaria Filmszínház vezetője volt. „Volt a Derkovits mozi, a Béke mozi, csináltuk a kertmozit, a Haladás Kertmozit, akkor az úgynevezett Pamutkert mozit, amit a Pamutkert pályán vetítünk, csináltunk.”¹⁰⁸

1970-es években a filmklubok rendszeresen voltak az új Savaria moziban, A nyugati filmekről is beszélgettek. Volt vitavezető, aki a bevezetőt tartotta. Az emberek a film megnézése után ott maradhattak véleményt nyilvánítani. Sok esetben előadókat és alkotókat is meghívtak a filmklubokba. Például Szakály Évát is, aki Vas Népében írt a filmekről. Ezekben a filmklubokban néha meredek kérdések is elhangzottak. Német egy ilyen esetet elmesélt nekem, amikor Szabó István filmrendezőt kérdezte meg Szakály a Budapesti Mesék című alkotása kapcsán: „Megkérdezte tőle, ott, ötven ember előtt, bocsánat rendező vagy elvtárs úr, miért kell minden filmbe beletenni a zsidóság témáját? Ezt megmerte kérdezni. Szóval ilyen élesben

¹⁰⁴ Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p

¹⁰⁵ Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p

¹⁰⁶ Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p

¹⁰⁷ Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p.

¹⁰⁸ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én

mehtek a dolgok.”¹⁰⁹ Szakály Évát a kérdése után sem rótták vagy büntették meg. A filmkörökben az emberek szabadon, néha akár vakmerően is kérdezhetek vagy elmondhatták a véleményüket.

A Savaria mozi továbbra is arra törekedett, hogy élvezőnyben maradjon. Az 1970-es években sem volt másképpen, ezért a nyugati filmek kapták a legnagyobb marketinget: „Azokraadtuk az igazi nagy reklámot”.¹¹⁰ A Savaria mozi volt az egyetlen nyereséges mozi a Vas Megyei Moziüzemi Vállalat műsorosztályán belül. Ezt annak köszönhette, hogy a nyugati filmekből tartotta fenn magát.

A Savaria mozi és vidéki mozik egészen a rendszerváltás utáni időszakig tartották magukat, ameddig a televízió el nem terjedt az összes lakásban. 1965-ig a mozi előnyben volt a televízióval szemben. Ezt Szakály Éva cikkíró 1965-ben vizsgálta, és megállapította, hogy a tévé miért nem volt még vetélytárs: „A televíziót nem említem, mert egyrészt a jó filmeknek a sokszor eléggyatra műsor nem vetélytárs, másodszor nincs mindenkinek televíziója, harmadszor pedig a szerencsés műsorváltással a két tévés szünnapon hétfőn és pénteken a tévé-tulajdonosok is eljuthatnak a filmszínházba anélkül, hogy elesnének az otthoni tévé nyújtotta szórakozástól.”¹¹¹

1970-ben egy felmérés alapján arról tudósítanak, hogy még a rádió sem szorult vissza a tévével szemben: „a rádió, a televízió korában sem veszít népszerűségéből, sőt nélkülözhetetlennek bizonyul.”¹¹²

1974-ben már nőtt a televízió népszerűsége, amit megemléstettek Urbán Ernő író interjújában: „Úgy mondta, bosszantó is a televízió népszerűsége. Miért? — Az ember megírhat nyolc-tíz regényt, színművet, novellák sorát — nem ismerik munkásságát. Ám ha csak egyetlen alkalommal megjelenik a képernyőn, ismert személyiség lesz.”¹¹³ A riportból az is kiderült, hogy a televíziót helyszíni közvetítéskor használták, például gyárakban.¹¹⁴

1975-ben arról írtak, hogy az esti tévés mesék népszerűek a gyermekek körében, mint a Mese Maci című műsor. A családokra is kezd komoly befolyást gyakorolni: „A családok esti élete a televízióhoz igazodik.”¹¹⁵ A mozikkal kapcsolatosan nem írnak, hogy hátrányt jelent a tévé számukra.

¹⁰⁹ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹¹⁰ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹¹¹ Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p.

¹¹² (kulcsár): Újságot tessék! Egy felmérés tanulságai. = VN, 1970. feb. 28. 5. p.

¹¹³ László Ilona: Az emberi arc drámája Interjú Urbán Ernő Kossuth-díjas íróval. = VN, 1974. júl. 07. 9. p.

¹¹⁴ László Ilona: Az emberi arc drámája Interjú Urbán Ernő Kossuth-díjas íróval. = VN, 1974. júl. 07. 9. p.

¹¹⁵ Csider Sándor: Az esti meséről. = VN, 1975. dec. 06. 5. p.

1986-ban is még a mozi megelőzte a tévét, mert a fiatalságot a filmszínház jobban érdekelte¹¹⁶: „Sántha Pál akadémiai kutatócsoportjának nyilvánosságra hozott vizsgálati eredményei szerint a magyarországi tíz-tizenhét évesek szabadidő-preferenciaskáláján első a sport, második a zene és tánc, harmadik a mozi és negyedik a tévé.”¹¹⁷

1991-ben, vagyis a rendszerváltáskor már érezhető volt a televízió elterjedése:¹¹⁸ „Nyugat-Dunántúlon ma a felnőtt lakosság rádiókészülékkel való ellátottsága százszázalékos, míg a televízió telítettségi foka kilencvenkilenc százalék! Kitüntetett helye és fokozott önértéke van a tévének, amit az is bizonyít, hogy a lakások kétötöde több készülékkel felszerelt, s hogy a megkérdezetteknek csaknem egyharmada fekete-fehér és színes készülékkel is rendelkezik. Kissé meglepő, hogy minimális mértékben ugyan, de a falusi lakásokban több tévé van. Kettőszáznegyven háztartásra háromszáznegyvenhét darab készülék jut. Ez közel másfeles átlagnak felel meg!”¹¹⁹

Szombathelyen és Vas Megyében sok mozi a rendszer váltás után szűnt meg, a televízió gyors és sikeres elterjedése miatt. Ekkor szűnt meg sok vidéken, és a Savaria mozinak a bevétele is nagyon visszaesett, Németh Sándor elmondása alapján. Szombathely mozivilágának az egyik fénykora a Kádár-korszakban volt egészen az 1990-es évek elejéig.¹²⁰

A szombathelyi mozik a Kádár-korszakban sikeresek voltak. Volt művész mozija, s kertmozija is a városnak. Ezek az akkori kevés szórakozási lehetőség formái voltak. Emberek tömegeit vonzották. Komoly kihívással akkor találkoztak, amikor a televízió elkezdett terjedni az 1970-es évek közepétől. Azonban az akkori Savaria mozi műsorpolitikájának hála, egészen a rendszerváltásig üzemeltek sikeresen, köszönhetően annak, hogy a nyugati művek iránt óriási érdeklődés volt.

¹¹⁶ Török Gábor: A 8. osztályos tanulók mozihoz és televízióhoz való viszonyának néhány aspektusa Vas megyében. = Vasi Szemle (továbbiakban: VS), 1986. 4. sz. (továbbiakban: Török, 1986.) 551. p.

¹¹⁷ VS = Török, 1986. 551. p.

¹¹⁸ Török Gábor: Az információkultúra néhány eszközéről, avagy a fényképezőgéptől videóig–Empirikus Kutatás a nyugat-dunántúli térségben. = Vasi Szemle (továbbiakban: VS), 1991. 4. sz. (továbbiakban: Török, 1991.) 515. p.

¹¹⁹ VS = Török, 1991. 515. p.

¹²⁰ Későbbiekben Andy Vajna az InterCom nevű céggel is felkereste őket, a cég indulásakor: „Benéznénk hozzátok, ha otthon vagytok éppen estefelé. Kálmán Andrásnak, aki később az InterCom ügyvezetője lett, egy amerikai ismerőse most csinál céget, és szeretné, ha jó kapcsolatban lennénk. Hozná a jó filmeket, és mi ezt támogatassuk meg” Ebből kitűnik, hogy az Agora Savaria filmszínház a Kádár-korszaktól a rendszerváltásig fent tudta magát tartani annyira sikeresen, hogy az akkor létrejövő InterComnak is felkeltette az érdeklődését. = Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

4. A NYUGATI KULTÚRA MEGJELENÉSE A SZOMBATHELYI MOZIKBAN

A huszadik századot a film nagyban meghatározta, nemcsak mint szórakozási forma, hanem mint propaganda és hirdetés is. A nyugati filmekben a fogyasztói kultúrát és a termékeket jelenítették meg: autókat, ruhákat, italokat és ételeket. A nyugati filmek hatottak Magyarországra a Kádár-korszakban. A mozgóképek a huszadik század második felében lett igazán jelentős és átvette a rádió szerepét a propagandában is. Nem hiába énekelte meg The Bugles zenekar a híres számukban, hogy „Video killed the radio star”. Magyarul: a „A videó megölte a rádiószót.” Alábbiakban a nyugati filmek megjelenését és hatásait mutatom be.

Az 1960-as években, Szombathelyen a nyugati kultúra megjelenése továbbra is folytatódott a mozgóképen keresztül. Nemcsak a becsempészett fogyasztási javakban, tárgyakban jelent meg, hanem a filmvászonon közvetetten is. Akaratlanul látni lehetett a filmekben az amerikai álmodást és életmódot.¹²¹

A nyugati kultúra hatott minden nemzedékre. A fiatalabb generációk előbb-utóbb azt az életmódot kezdték el utánózni, amelyet a filmekben láttak. Nemhiába jelentek meg itthon a Coca-Colának utánzatai is, például a Bambi, Traubi és a Nyíri Cola.¹²²

A Bambi üdítőitalt 1947-ben kezdte el forgalmazni a Fővárosi Ásvány és Szikvízüzem.¹²³ Az 1950-es években plakátokkal reklámozták,¹²⁴ majd a hatvanas években lett népszerűbb, az új gazdasági mechanizmus bevezetése által. A neve egyben szimbolizálta a Disney Bambi című rajzfilmjét.¹²⁵ A Coca-Cola magyarországi megjelenése után, az 1970-es évek elején elvesztette a népszerűségét, a nyugati termékkel szemben.¹²⁶ A Nyíri Cola 1975-ben jelent meg, a Nyírkémia Vállalat kezdte el a gyártását.¹²⁷ A Coca-Colát akarták vele lemásolni, de

¹²¹ (V.M.): A második negyedév film újdonságai. = VN, 1959. márc. 22. 4. p.

¹²² Valuch, 2012. 57. p.

¹²³ Nagyné Hodik Mónika: A Bambi. Egy név, egy fogalom és egy kis üdítőital történelem. <https://www.intercisamuzeum.hu/honapmutargya/2023.-aprilis-honap-mutargya---a-bambi---egy-nev,-egy-fogalom-es-egy-kis-uditoital-tortenelem> (megtekintve: 2024.04.02.).

¹²⁴ Valuch, 2012. 57. p.

¹²⁵ Nagyné Hodik Mónika: A Bambi. Egy név, egy fogalom és egy kis üdítőital történelem. <https://www.intercisamuzeum.hu/honapmutargya/2023.-aprilis-honap-mutargya---a-bambi---egy-nev,-egy-fogalom-es-egy-kis-uditoital-tortenelem> (megtekintve: 2024.04.02.).

¹²⁶ Nagyné Hodik Mónika: A Bambi. Egy név, egy fogalom és egy kis üdítőital történelem. <https://www.intercisamuzeum.hu/honapmutargya/2023.-aprilis-honap-mutargya---a-bambi---egy-nev,-egy-fogalom-es-egy-kis-uditoital-tortenelem> (megtekintve: 2024.04.02.).

¹²⁷ (Sz. N.): Hűsítő premier- Félliteres Orange és Nyíri cola = Kelet-Magyarország (továbbiakban: KM), 1975. máj. 04. 5. p.

nem vette fel a versenyt, és nem is lett sikeres.¹²⁸ 1971-ben kezdte el forgalmazni a Badacsonyi Állami Gazdaság, az osztrák Traubisoda nevű üdítőt,¹²⁹ amelyet Magyarországon Traubinak is neveztek.¹³⁰ A sikere mérsékelt volt, így nem ért fel a Coca-Cola népszerűségéhez.¹³¹ Ezeket az üdítőket akkoriban „szőke kolának”¹³² nevezték, a narancsos ízük miatt.¹³³

A nyugati filmeken közvetítve a nyugati kultúrát látták. Sok esetben a mozik az ilyen filmeket játszottak, sőt a megyeszékhely lakossága akarta, ezeknek a megnézését.¹³⁴ „Az Egy idegen telefonál és a Robin Hood című amerikai filmek közkívánatra kerülnek ismét műsorra júliusban”¹³⁵

1960-ban Szombathelyen a lakók igénye a filmek után továbbra sem csökkent. Az akkori Vas Népében egy olvasó arról panaszkodott, hogy a Béke moziban a rossz szék miatt nem tudta megnézni a Rózsák az államügyésznek című filmet. Az említett film nyugatnémet vígjáték. Az olvasó igénye jelezte, hogy a nyugati, szórakozásra szánt filmeket kedvelte a város s megye lakossága.¹³⁶

A nyugati produkciók előretöréséről úgy írtak, hogy: „azonban némi vizsgálódás után felbukkan a moziválság néhány aggasztó hazai tünete: a látogatók számának csökkenése és az igénytelen filmek térhódítása az értékes filmalkotások rovására.”¹³⁷ Az igénytelen filmek esetében a nyugati műveket értették, az értékes alkotásokon a szovjet és más szocialista országok filmjeit. „Giccses kalandfilmnek”¹³⁸ bélyegezték a Cartouche, A három testőr és Mandrin kapitány című nyugati műveket. „Egészségtelen a mostani aránytalanság és a tömegméretű igénytelenség.”¹³⁹ A tömegméretű igénytelenségen ugyanúgy a nyugati alkotásokat értették: „Semmi igényű szirupos történetek”¹⁴⁰ vagy „könnyű, önálló gondolkodást nem kínáló filmek”.¹⁴¹ A nem szovjet és más szocialista filmek sikereit arra fogták, hogy az embereket a buta, kalandos filmek érdeklik és nem értik meg a művészi alkotásokat.

¹²⁸ Valuch, 2012. 57. p.

¹²⁹ Nagyné Hodik Mónika: A Bambi. Egy név, egy fogalom és egy kis üdítőital történelem. <https://www.intercisamuzeum.hu/honapmutargya/2023.-aprilis-honap-mutargya---a-bambi---egy-nev,-egy-fogalom-es-egy-kis-uditoital-tortenelem> (megtekintve: 2024.04.02.).

¹³⁰ Valuch, 2012. 57. p.

¹³¹ Valuch, 2012. 57. p.

¹³² Valuch, 2012. 57. p.

¹³³ Valuch, 2012. 57. p.

¹³⁴ (Sz. N.): A hattyúk tava, Odüsszeusz és más filmújdonosságok júliusban. = VN, 1959. júl. 01. 6. p.

¹³⁵ (Sz. N.): A hattyúk tava, Odüsszeusz és más filmújdonosságok júliusban. = VN, 1959. júl. 01. 6. p.

¹³⁶ Horváth János: Szombathelyi furcsaságok. = VN, 1960. nov. 13. 8. p.

¹³⁷ Bortalan: Film és közönség–Jegyzetek a velemi tanácskozás vitáihoz. = VN, 1963. nov. 20. 4. p.

¹³⁸ Bortalan: Film és közönség–Jegyzetek a velemi tanácskozás vitáihoz. = VN, 1963. nov. 20. 4. p.

¹³⁹ Bortalan: Film és közönség–Jegyzetek a velemi tanácskozás vitáihoz. = VN, 1963. nov. 20. 4. p.

¹⁴⁰ Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p.

¹⁴¹ Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p.

Nem hiányoztak a nyugati alkotások az év őszi filmévadjának az újdonságai közül. Az egyik mű a Szerelem, kenyér és ... című alkotás volt, amely egy olasz filmtrilógiának a befejező része. Ez bizonyította, hogy a könnyed nyugati filmeket igényelte a közönség folyamatosan, hiszen egy vígjátéktrilógiáról van szó. A benne szereplő Sophie Loren színésznőt, aki szexszimbólum is volt, kiváló színésznőként említették.¹⁴²

A filmekkel együtt a nyugati divat és a szexualitás megjelenítése a filmekben tovább áramlott. Greta Garbo után Sophie Loren nevét is megemlítek, pozitív jelzőkkel látták el, és a filmmel együtt hirdették a napilapban.

Ekkoriban úgynevezett filmjegyzet volt a lapban, amiben egy-egy filmet ismertettek és ajánlottak. Ebben írtak nyugati műről is. 1960 karácsonyának az első napján a Tacsó című nyugatnémet vígjátékot javasolták, és kellemes élményként írták le.¹⁴³

Voltak az ajánlóban a nyugati kultúrához tartozó filmek: Dzsungel könyve Robin Hood. Ezeket az alkotásokat is tanácsolták az ünnepi idők eltöltésére. Mindkettő visszatérő alkotás volt, ez alapján továbbra is sikeresek és népszerűek voltak.¹⁴⁴

1961-től a nyugati filmes világ tovább terjeszkedett: megjelentek Disney filmalkotások a műsorlistákon. A Disney filmek megjelenése fontos mérföldkő volt, mert a hollywoodi filmgyártás egyik jelentős stúdiójának a filmjei képviselték magukat a megyei mozivásznakon. A megyében az első vetített Disney alkotás, a Hamupipőke volt.¹⁴⁵ Az élet titka című mű követte,¹⁴⁶ majd a Bambi című alkotást folytatta a sort.¹⁴⁷

Az újságban megírták amikor egy tizenöt éves fiú szerelmeslevelet írt egy tizenkét éves lánynak, és a lány szépségét a moziban látott színésznőkhöz hasonlította.¹⁴⁸

A klasszikus amerikai musicalt, az Ének az esőben címűt is játszották,¹⁴⁹ ami emlékeztet film volt.¹⁵⁰ Az Ez is szerelem című angol film sikeres volt, mert ötezernyolcszázötveneg nézője volt Szombathelyen.¹⁵¹

¹⁴² (Sz. N.): Csak a szombathelyi mozikedvelő közönség számára. = VN, 1960. júl. 08. 4. p.

¹⁴³ (Sz. N.): Filmjegyzet: Tacsó. = VN, 1960. dec. 25. 6. p.

¹⁴⁴ (Sz. N.): Hol töltjük az ünnepeket? = VN, 1960. dec. 25. 6. p.

¹⁴⁵ (Sz. N.): Mozi Műsorlista. = VN, 1961. már. 23. 4. p.

¹⁴⁶ (Sz. N.): Új film: Az élet titka. = VN, 1961. máj. 28. 10. p.

¹⁴⁷ (Sz. N.): Mozi Műsorlista. = VN, 1961. aug. 30. 6. p.

¹⁴⁸ (Sz. N.): A bűvös rövidítés. = VN, 1962. már. 02. 1. p.

¹⁴⁹ (Sz. N.): Mozik műsorlistája. = VN, 1964. aug. 26. 7. p.

¹⁵⁰ A film zenéjéért felelős Nacio Herb Brown haláláról is megemlékeztek, a film bemutatását követően két hónappal

¹⁵¹ (Sz. N.): Hírek. = VN, 1964. jan. 14. 8. p.

Olasz filmnapokról is megemlékeztek, amelyek a fővárosban, illetve Győrben voltak. Ez az mutatta meg, hogy a nyugati filmeknek elkerülhetetlen volt már a bemutatásuk és nem lehetett nem beszélni róluk. Benne voltak a köztudatban, így Vas megyében is.¹⁵²

Az évtized második felére nem csak a számuk növekedett meg, a komolyabb hangvételű produciók szintén megjelentek nagyobb arányban. Miattuk a fiatalságot szidták, hogy: „a cosinus tétel helyett ne Lollobrigidával ismerkedjenek...”¹⁵³ Magyarországon a nyugati szexuális forradalom egyre jobban ott volt a filmvásznon, az olyan filmek által, mint a Szelíd motorosok. A nagy klasszikus nyugati művek bemutatása Magyarországon ekkor kezdődött el.¹⁵⁴

Szombathelyen a megnyílt Művész Mozit egy francia filmmel nyitottak meg,¹⁵⁵ az Éli az életét című alkotással. Egy francia filmrendezőnek, René Clair-nak a filmjeit is a Művész Moziban mutatták be. Ebben a filmszínházban vetítették le a francia új hullám filmművészeti ágát bemutató kisfilmeket.

1969-ben jelentős érdeklődés volt a mozik iránt. A Vas Megyei Lapkiadó vállalat az olvasóit kérdezte és ők a folyamatos moziműsor közlését kérték.¹⁵⁶

A Vas Népe 1958-as és 1970-es számában megvizsgáltam az összes mozi műsorlistát és oszlop diagrammal ábrázoltam a statisztikai adatokat. A lenti diagrammal szemléltetem, hogyan változott a filmek száma és aránya tizenkettő év alatt.

A filmeket Szombathely két állandó mozijában játszották mindkét évben. A statisztikai adat megerősítette, hogy elég korán, az 1950-es évek végén az emberek kívánták már a nyugati filmeket. Igaz, ezek elsősorban még könnyedebb vígjátékok voltak, főként olasz és francia filmek. Például az Oké Néró olasz vígjáték. 1958-ban százhetvenkettő filmet játszottak összesen, 1970-ben kétszázkilencvenhetet. Az 1958-as évhez képest jelentősen megnövekedett a filmek száma. Ebből az a kép rajzolódik ki, hogy a filmek iránti érdeklődés továbbra sem csökkent tizenkét év alatt. Képes volt növekedni, hiába voltak korábban visszaesések.

A nyugati filmeknek az aránya továbbra sem csökkent a keleti társaikéhoz képest. 1958-ban hatvannégy, 1970-ben kilencvenkilenc nyugati alkotást vetítettek. Mindkét évben majdnem

¹⁵² (Sz. N.): Olasz filmnapok. = VN, 1964. dec. 12. 8. p.

¹⁵³ (vas): Olvasom. = VN, 1966. már. 30. 6. p.

¹⁵⁴ Ingar Bergman egyik alkotása, a Rítus. Vietnam amerikai szemmel című amerikai dokumentumfilm. 451 Fahrenheit című angol film. A nagy red című amerikai művet, és a nyugatnémet filmet, a Helgát. A My Fair Lady című amerikai filmet. A hét mesterlövész című amerikai alkotást, Az Szelíd motorosok amerikai filmet. A 22-es csapdaja című amerikai művet volt

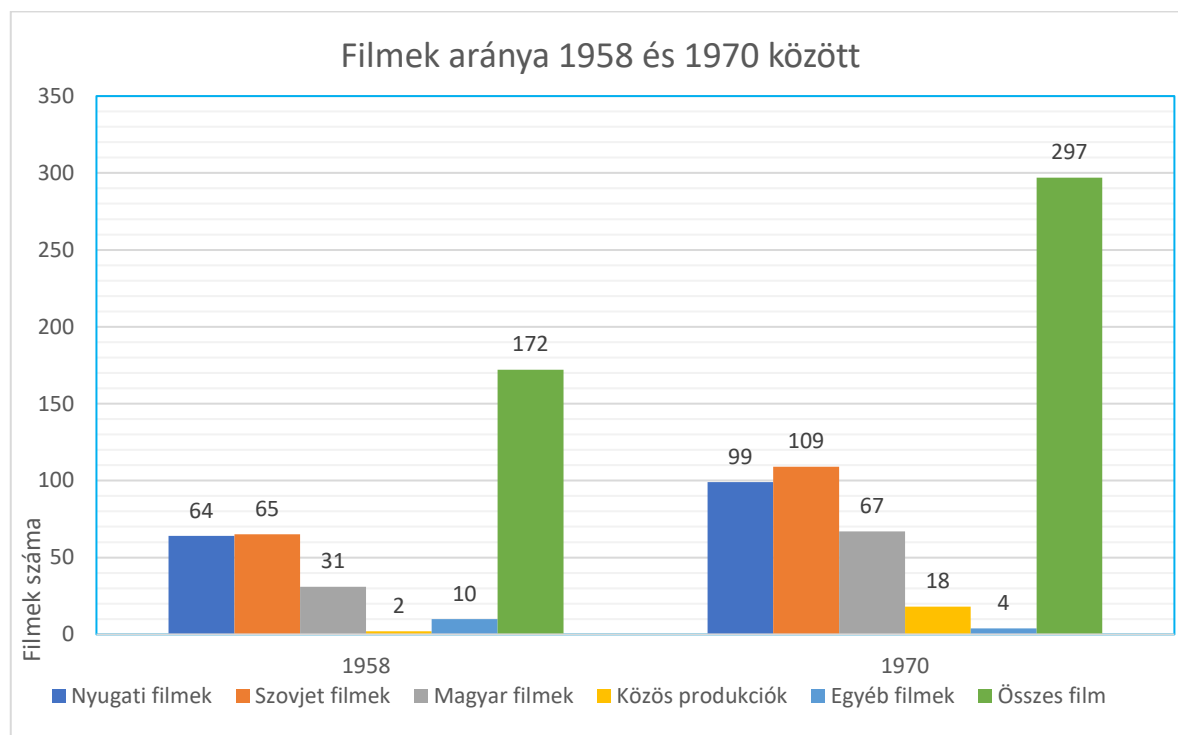
¹⁵⁵ (Sz. N.): április közepén Szombathelyen nyílik az ország második Művész Mozija. = VN, 1966.

ápr. 8. 6. p.

¹⁵⁶ Vas megyei Lapkiadó Vállalat: Válaszoltak az olvasók. = VN, 1969. szept. 30. 8. p.

annyit vetítettek, mint ahány szovjet filmet, de a magyar filmek számát mindig felülmúlták. A számuk azt is alátámasztja, hogy kereslet is volt irántuk tizenkét év elteltével is.

A közös produkciók száma is nőtt, mert míg 1958-ban csupán kettő volt, addigra ez tizennyolcra emelkedett. Ebből arra lehet következtetni, hogy a szovjet blokk kénytelen volt jobban együttműködni a Nyugattal a filmgyártás terén is.

1972-ben egy cikkíró, aki sokáig a nyugati filmek ellen szólalt fel, egy olasz alkotást dicsért, A világ szégyene címűt.¹⁵⁷

Volt már filmklub is, amit nyugati alkotásokkal együtt reklámoztak és folytak viták a filmekről. A szombathelyi Művész Mozi Filmbarátok Klubjában volt a színtere. Vitafórummal rendelkezett, ahol írókkal beszéltek és vitáztak. A cikk nem ismertetett konkrét írókat, de nem csak velük lehetett találkozni „Világhírű regények a világhírű filmalkotásokon írók, a legnépszerűbb társművészet házában: nagy írók, nagy rendezők, nagy művészek az új sorozat alkotói!”¹⁵⁸ Négy alkotást is közöltek, azt nem, hogy mely filmek voltak, de azt igen, hogy mely országból származtak: „Négy kitűnő–francia-olasz, olasz, csehszlovák és magyar–regény-adaptáció kerül a filmszerető és filmértő közönség elé a szombathelyi Művész Mozi

¹⁵⁷ Szakály Éva: A béke halottai. = VN, 1972. júl. 25. 5.p A film a világban jelenlévő egyenlőtlenségről szólt, hogy bizonyos helyeken az emberek milyen szegénységben élnek. A cikkíró a kommunizmus ideológiájában látta a megoldást.

¹⁵⁸ (Sz. N.): Írók a moziban! A filmbarátok Klubja új sorozattal várja Önt. = VN, 1972. okt. 11. 7. p

Filmbarátok Klubjában október húsz és november egy között.”¹⁵⁹ A nyugati filmek előretörését bizonyította, hogy nyilvános kulturális eseményeken is egyre többször szerepeltek, mint az ilyen filmes klubban. Elismerően írtak róluk, mert a kitűnő titulussal reklámozták, csakúgy, mint a másik kettő nem nyugati művet.¹⁶⁰

A hét filmjei rovatban is egyre több nyugati film szerepelt: Baleset a tengerparton francia-olasz alkotás, A skarlátruhas nő, francia-olasz mű¹⁶¹, West side story amerikai musical, Jöttem láttam, lőttem olasz-spanyol film, Az Androméda törzs című amerikai film.¹⁶²

A nyugati művek térnyerése továbbra is folyt az 1970-es évek elején Szombathelyen. A nyugati filmeket ezrek nézték meg és kasszasikerek voltak. Az Savaria mozi ezeket a filmeket a főműsoridőben állandóan vetítette. A filmek annyira sikeresek voltak, hogy a két jegypénzár előtt az emberek sorban álltak miattuk. Nemcsak az új mozi épület átadásakor volt sorban állás, a jelenség állandó eseménnyé vált.

A mozi akkortájt a Győri Mozi körzetbe tartozott, és Győr után a második legsikeresebbnek számított. Premier mozi státuszának sokat köszönhetett, mert egyidőben tudta vetíteni a legújabb nyugati alkotásokat a budapesti mozikkal és ezáltal a mozinézőket vonzotta.

A moziba a nyugati művek közül próbáltak mindenféle műfajú filmet levetíteni, ami csak lehetséges volt. Az igazi nagy alkotásokat a Savaria moziban vetítették a nézőközönségnek, akár egy héten keresztül is. Naponta háromszor játszották a filmeket. Egy-egy alkotást ötszázan néztek meg. Így egy héten egy nyugati művet tízezren is megnézték. Ami igen jelentősnek számított.

A helyi szocialista hatalom sem akadályozta meg, mert gazdasági érdekük is volt, hogy a mozi elegendő bevételt termeljen. Hiába hangoztatták azt a sajtóban, hogy a szocialista filmek színvonalasok, a valóság mást mutatott. Az embereket nem a szocialista filmek érdekelték. Nem azok termeltek elegendő bevételt, hogy a mozi fennmaradhasson. „Nos mi akkor örültünk, amikor bejött egy nyugati film támogatásba.” A támogatott filmek után a mozik prémiumot kaptak a Kádár-rendszerben. Németh Sándoréknak jól jött, ha tudtak egy nyugati támogatott alkotást vetíteni, mert bevételhez tudtak jutni. A politikai hatalom nem csak tűrte a nyugati alkotásokat, néhány esetben támogatta azokat. A szocialista berendezkedésű országból érkező filmek gyengén teljesítettek.

¹⁵⁹ (Sz. N.): Írók a moziban! A filmbarátok Klubja új sorozattal várja Önt. = VN, 1972. okt. 11. 7. p

¹⁶⁰ (Sz. N.): Írók a moziban! A filmbarátok Klubja új sorozattal várja Önt. = VN, 1972. okt. 11. 7. p.

¹⁶¹ (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1973. már. 15. 7. p.

¹⁶² (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1973. aug. 24. 4. p.

„A fiataliságot egyértelműen.”¹⁶³–Németh Sándor szavai által a Nyugatról érkező filmek a fiataliságot fogták meg a legjobban. Akkoriban a sztárkultusz nagy volt. Ezeket az alkotásokat akár egy-egy jó színész vagy színésznő nevével is el tudták adni.

A Kőszegi Utcán a Savaria mozinak három nagy vitrinje volt, melyekben másfél méterszer húszas tablókkal reklámozták a sikeres műveket. A nagy nyugati sztárokat ábrázolták rajtuk. Csonka Ernő tablókészítő és festőművész, Krik Ferenc festőművész és Mogyorósi Miklós amatőr festőművész készítették a tablókat. A mozi szabta meg, hogy melyik nagy nyugati sztár szerepeljen rajta, és nagy, színes portréjukkal hirdették a filmeket. Németh Sándor elmondása alapján az alábbi szexszimbólumokkal is hirdettek, mert azokkal „lehetett fogni a közönséget”¹⁶⁴: Gina Lollobrigidával, Sophie Lorenzzel és Brigitte Bardottal, aki „óriási név”¹⁶⁵ volt. A tablók Németh elmondása alapján Szombathelyen a helytörténeti múzeumban megtalálhatók. A nyugati alkotások nem voltak annyira visszafogottak szexualitás terén. A Kádár-korszakban, Szombathelyen is egyre több szabadabb nyugati filmet mutattak be és később dömping is lett belőlük.

Nem csak színészekkel és színésznőkkel tudták reklámozni a műveket. A híres nyugati rendezők nevei nagy befolyással bírtak. Fellini, Hitchcock, Truffaut és Kubrick neveivel hirdettek: „olyanok voltak, amelyek vonzóak voltak és ezeket emeltük ki a reklámba.”¹⁶⁶

Németh Sándor elmondása alapján a nyugati alkotásban látható fogyasztói termékek biztosan nagy hatással voltak az emberekre, nem véletlenül nézték őket annyian. „Az volt a menő akkor. A nyugati nyitás a filmekkel kezdődött talán”.¹⁶⁷ A nyugati zenék népszerűek voltak. Német egy példát hozott fel nekem, ami akkoriban igazán jelentős esemény volt: az Abba koncertfilm vetítése. Kétszer hat mérteres táblát is béreltek Szombathelyen. Egy ilyen táblára festették, fel, hogy Abba, ami vonzotta a tömeget: „Ennyit kellett csak ráírni, hogy ekkor, ettől eddig, és négy betű, hogy Abba, özönlött a tömeg.”¹⁶⁸

A helyi politikai hatalom az 1970-es években még ügyelt rá, hogy az embereket mennyire érdekli a Nyugat varázsa. Az interjúból kiderül az, hogy a filmklubokban is szemmel tartották az embereket. Mit gondolnak a nyugati művekről. A rendszer félt, nehogy túl nagy hatást gyakoroljanak az emberekre és Nyugatra meneküljenek. Azonban érdeke volt, hogy a nyugati filmek legyenek vetítve, hiszen azok hozták az anyagi sikert. Alkalmaztak „megfigyelőket”,¹⁶⁹

¹⁶³ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁶⁴ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁶⁵ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁶⁶ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁶⁷ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁶⁸ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁶⁹ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

avagy ellenőröket is, akik megfigyelték a nyugati országokban járt embereket. Így járt Németh Sándor is, amikor tőle megkérdezték még az 1970-es évek elején, amikor 1973-ban kint járt Svájcban a rokonainál: „Hallom Németh elvtárs, Önnek, hogy tetszett Nyugat-Európa? „Hallom magának nagyon tetszett a Nyugat? Mondom, ami igaz, az sajnos igaz. De ez a besúgás biztos ott volt a filmvitáinkon is. Következménye hálsten nem lett.”¹⁷⁰

Később a mikor a film forgalmazók megjelentek, az alkotások nyugatiak voltak: „Mondhatni, bocsánat, mind nyugati volt. Nem cseh forgalmazó vállalat volt, hanem az osztrákok is csináltak egyet, az amerikaiak.”¹⁷¹ Ebből kitűnik, hogy a nyugati alkotások, az 1970-es és 1980-as években is folyamatosan erősödtek, mert volt rájuk kereslet.

Az 1980-as években a mozinak a büféjében árultak olyan nyugati élelmiszert és italt, melyek az alkotásokban is megjelentek. „Kóla-gépet szereztünk be.”¹⁷² Üveges s reklámpohárban is árulták a kólát. Németh véleménye az volt, hogy az emberek először a filmekben láthatták meg a Coca-Colát, az akkori divatot, és így a művek reklámként is funkcionáltak. A Lee farmer az 1970-es években való megjelenését hozta fel példaként Magyarországon: „Akkoriban jött be a Lee. Később jött a magyar farmer, amit hiába reklámoztak, akkor sem kellett. Csakis a nyugati.”¹⁷³

Némethék egyik munkatársának volt mozgó gépe, és azzal vitte a filmet magával, oda, ahova csak lehetséges volt. Így a filmek mindenkihez elértek, akikhez csak tudtak: „Bizonyos alkalmakor üzemekbe vagy a falusi filmnapokon kiment a kertész téeszbe filmet vetíteni. A Savaria mozi és a szombathelyi mozi ellátásba ez is mind beletartozott.”¹⁷⁴

A korszakban a világban kasszasikernek számító és mára már nagy klasszikus nyugati filmek voltak a rendkívül sikeresek. Ilyen volt a Majmok bolygója, a Szelíd motorosok, A 22-es csapdája és a Volt egyszer egy Vadnyugat című alkotások. Németh elmondta, hogy a Savaria mozi ezeknek köszönhette a fennmaradását: „Húzó filmek, amelyek aztán megmentették a vállalatot.”¹⁷⁵

¹⁷⁰ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁷¹ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁷² Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁷³ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁷⁴ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

¹⁷⁵ Németh Sándorral készített interjú, 2024. február 17-én.

5. KITEKINTÉS

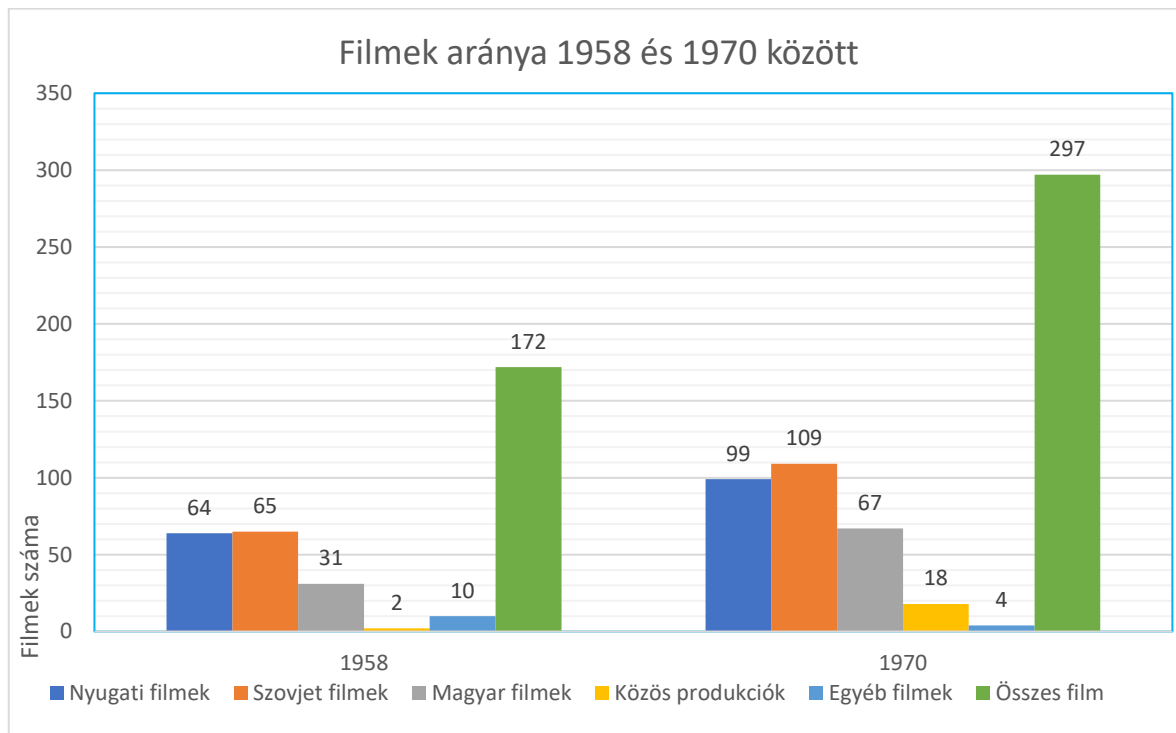
Szombathelynek és Vas megyének a Kádár-korszakban is élénk volt a mozivilága. Az emberek igényelték a filmeket, elsősorban a nyugati filmeket. Az évek múlásával sem csökkent a számuk. Nemcsak a szórakoztató műfajú nyugati műveket vetítették, számos művészi alkotást is. A mindennapi sajtóban megjelentek a filmek: volt, amikor a fiatalságot korholták vagy egy gyermek az udvarlásakor a lány szépségét a moziban látott színésznőkhöz hasonlította. Az is előfordult, amikor fontos eseményeket nyugati filmekben keresztül mutattak be, például a világban jelenlévő szegénységet.

Szombathelynek a régmúlta visszatekintő mozitörténete van. A mozgóképek nagy hatása van mind a mai napig. A filmek képesek egy elképzelt „álvalóságot” elhitetni a nézőközösséggel.

A filmek a huszadik századnak az uralkodó vágyát közvetítették: az amerikai álmot. Ahol az egyén szinte teljesen szabad, a legalsó társadalmi rétegből jövők is képesek a csúcsra törni. A nyugati film nagyban hozzájárult, hogy az emberek a szovjet blokkban elkezdtek vágyódni a nyugati fogyasztói kultúra iránt.

A későbbiekben a nyugati kultúrának, főként az amerikai Coca-kolonizáció a hatását kutatnám Magyarországon a filmekben és popkultúrán keresztül. Úgy vélem, hogy a nyugati filmeknek óriási szerepe volt abban, hogy világviszonylatban szinte mindenhol látták Coca-Cola nevét. Amely pedig egyet jelentett az amerikai szabadsággal és álommal. Az amerikai álom annyira elterjedt, hogy szinte felfalta a szovjet blokkot. A nyugati világban képesek voltak olyan termékek legyártására, amelyekkel a társadalmat rá tudták venni a fogyasztásra. A Szovjetuniónak még az amerikai farmer nadrágot sem sikerült lemásolni. Nem véltelen az sem, hogy a Szovjetunió széthullása végén, az utolsó főpárttitkár is egy Pizza Hut reklámban szerepelt.

6. FÜGGELÉK

Az interjút Németh Sándorral készítettem, 2024. február 17-én. Németh Sándor volt az Agora Savaria Filmszínház egykori igazgatója.

1947-ben született, és fiatalkorától fogva rajongott a filmekért s a moziért. A körmeneti moziba kiskorától kezdve járt az édesapjával, később törzsvendégnek számított ott. 1975-től 1994-ig volt a vezetője a Vas Megyei Múzeumi Vállalat műsorosztálynak. 1994 és 2007 között az Agora Savaria Filmszínház igazgatója volt. Jelenleg nyugdíjas éveit tölti.

7. RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

APO = Agitációs és Propaganda Osztály
ATF = Aetas történettudományi folyóirat
FÖMO = Fővárosi Filmforgalmazási és Moziüzemi Vállalat
KM = Kelet-Magyarország
KPVDSZ = Kereskedelmi, Pénzügyi és Vendéglátó-ipari Dolgozók Szakszervezete
MPF = Múltunk – politikatörténeti folyóirat
MTV = Magyar Televízió
NKA = Nemzeti Kulturális Alap
V = Valóság
VS = Vasi Szemle
VN = Vas Népe
3T = tiltott, türt, támogatott kultúrpolitika

8. BIBLIOGRÁFIA

Források

(Sz. N.): A múzeumban és a Vasas művelődési otthonban rendeznek be mozit a Savaria szüneteltetése idejére. = VN, 1960. jan. 28. 4. p.

(Sz. N.): 22 község kap mozit. = VN, 1960. már. 01. 3. p.

(Sz. N.): A mozik dolgozóinak ünnepe. = VN, 1960. ápr. 13. 8. p.

(Sz. N.): Csak a szombathelyi mozikedvelő közönség számára. = VN, 1960. júl. 08. 4. p.

(Sz. N.): Az őszi filmévad újdonságai szombathelyi mozik műsorán. = VN, 1960. aug. 28. 7. p.

Horváth János: Szombathelyi furcsaságok. = VN, 1960. nov. 13. 8. p.

(Sz. N.): Filmjegyzet: Tacskó. = VN, 1960. dec. 25. 6. p.

(Sz. N.): Hol töltjük az ünnepeket? = VN, 1960. dec. 25. 6. p.

(Sz. N.): Mozi Műsorlista. = VN, 1961. már. 23. 4. p.

(Sz. N.): Kertmozi nyílik Szombathelyen. = VN, 1961. máj. 04. 1. p.

(Sz. N.): Bővül a megye normál filmszínházainak száma. = VN, 1961. máj. 05. 1. p.

(Sz. N.): Vas megyei normál mozik műsora. = VN, 1961. máj. 28. 9. p.

(Sz. N.): Új film: Az élet titka. = VN, 1961. máj. 28. 10. p.

Szakály Éva: Filmjegyzet: A búcsú. = VN, 1961. jún. 04. 6. p.

(Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1961. jún. 04. 9. p.

(Sz. N.): Mozi Műsorlista. = VN, 1961. aug. 30. 6. p.

(Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1961. dec. 24. 12. p.

- (Sz. N.): A bűvös rövidítés. = VN, 1962. már. 02. 1. p.
- Tóth Elemér: Az első mozi és az új klub Vasszilvágyon. = VN, 1962. máj. 10. 3. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1962. jún. 06. 4. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1962. szept. 14. 6. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1962. szept. 21. 4 p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1962. dec. 09. 9. p.
- Dávid József: Gyermek a bűn árnyékában. = VN, 1963. jún. 23. 6. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1963. jún. 23. 6. p.
- (Sz. N.): Hírek. = VN, 1963. júl. 24. 8. p.
- (Sz. N.): Hírek. = VN, 1963. okt. 01. 8. p.
- Bortalan: Film és közönség -Jegyzetek a veleimi tanácskozás vitáihoz. = VN, 1963. nov. 20. 4. p.
- (Sz. N.): Nagy Siker! Udvari Bolond = VN, 1963. szept. 03. 7. p.
- (Sz. N.): Új filmévad. = VN, 1963. szept. 12. 6. p.
- (Sz. N.): Az olvasók fóruma. = VN, 1964. jan. 14. 4. p.
- (Sz. N.): Hírek. = VN, 1964. jan. 14. 8. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1964. máj. 26. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1964. júl. 15. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1964. júl. 17. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik műsorlistája. = VN, 1964. aug. 07. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik műsorlistája. = VN, 1964. aug. 26. 7. p.
- (Sz. N.): Hírek. = VN, 1964. okt. 01. 2. p.
- (Sz. N.): Olasz filmnapok. = VN, 1964. dec. 12. 8. p.
- Bertalan: Ünnepi események a felszabadult magyar filmgyártás 20. esztendejében. = VN, 1964. dec. 29. 5. p.
- (Sz. N.): Miért rosszak a szombathelyi filmstatisztikák? = VN, 1965. jan. 08. 4. p.
- (Sz. N.): Új szélesvásznú mozi Szombathelyen. = VN, 1965. máj. 21. 3. p
- (Sz. N.): Új szélesvásznú filmszínházak. = VN, 1965. máj. 30. 6. p.
- Szakály Éva: Agónia, vagy gyermekbetegség? = VN, 1965. nov. 11. 5. p.
- (Sz. N.): Hírek. = VN, 1965. dec. 28. 6. p.
- (Sz. N.): Hírek. = VN, 1966. már. 30. 6. p.
- (vas): Olvasom. = VN, 1966. már. 30. 6. p.
- (Sz. N.): április közepén Szombathelyen nyílik az ország második Művész Mozija. = VN, 1966. ápr. 8. 6. p.

- (Sz. N.): René Claira – a művész moziban. = VN, 1967. júl. 07. 5. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1967. júl. 14. 5. p.
- Zs. L.: 500 mozit korszerűsítene. = VN, 1967. aug. 16. 5. p
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1967. szept. 06. 4. p.
- (Sz. N.): Modern Mozit Kap Sárvár. = VN, 1967. nov. 12. 12. p.
- Dr. Lőrincz István: A szállót a Tolbuhin útra, a mozit a régi helyén. = VN, 1968. ápr. 28. 8. p.
- Szakály Éva: Filmművészet - filmforgalmazás - Az első nyolc hónap – Iskolamozi az évfordulók jegyében. = VN, 1968. szept. 26. 4. p.
- pósfal: A Panoráma Moziépítése. = VN, 1969. aug. 01. 1. p.
- Vas megyei Lapkiadó Vállalat: Válaszoltak az olvasók. = VN, 1969. szept. 30. 8. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1969. nov. 21. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1969. dec. 09. 5. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1970. jan. 03. 7. p.
- (kulcsár): Újságot tessék! Egy felmérés tanulságai. = VN, 1970. feb. 28. 5. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1970. ápr. 09. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1970. máj. 24. 6. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1970. szept. 02. 5. p.
- (Sz. N.): Mozik műsorlistája. = VN, 1970. szept. 25. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1970. aug. 26. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1971. jan. 16. 7. p.
- (Sz. N.): Az építők már elkezdtek az új szombathelyi moziépítését. = VN, 1971. jan. 31. 5. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1971. ápr. 20. 5. p.
- Szakály Éva: Film -közönség - mozi. -Rugalmasabb játékrendet, színvonalasabb moziparkot! = VN, 1971. jún. 12. 5. p.
- (Sz. N.): A népművelés nem mondhat le a filmről. = VN, 1972. jan. 05. 3. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1972. jan. 23. 11. p.
- Szakály Éva: A béke halottai. = VN, 1972. júl. 25. 5.p.
- (Sz. N.): Írók a moziban! A filmbarátok Klubja új sorozattal várja Önt. = VN, 1972. okt. 11. 7. p
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1972. dec. 02. 5. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1972. dec. 21. 7. p.
- (Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1973. már. 15. 7. p.

Szakály Éva: Elbúcsúztatták a régi Savaria filmszínházat, Bergman alkotásával, a Szenvedéllyel. = VN, 1973. aug. 13. 3. p.

(szakály): Ma délután 6 órakor ünnepség az új moziban. = VN, 1973. aug. 18. 1. p.

(Sz. N.): Mozik Műsorlistája. = VN, 1973. aug. 24. 4. p.

Szakály Éva: Filmek – mindenki kedvére. = VN, 1973. szept. 18. 5. p.

(Sz. N.): A hét filmjei. = VN, 1973. szept. 19. 5. p.

László Ilona: Az emberi arc drámája Interjú Urbán Ernő Kossuth-díjas íróval. = VN, 1974. júl. 07. 9. p.

Csider Sándor: Az esti meséről. = VN, 1975. dec. 06.

Szakály Éva: Filmen az Abba. = VN, 1978. aug. 01. 5. p.

(Sz. N.): Mozi műsorlista. = VN, 1985. szept. 05. 5. p.

Török Gábor: A 8. osztályos tanulók mozihoz és televízióhoz való viszonyának néhány aspektusa Vas megyében. = Vasi Szemle, 1986. 4. sz. 551. p.

Török Gábor: Az információkultúra néhány eszközéről, avagy a fényképezőgéptől videóig–Empirikus Kutatás a nyugat-dunántúli térségben. = Vasi Szemle, 1991. 4. sz. 515. p.

Szakirodalom

Bajnai Zsolt: Hogy ránk nézhessenek a vásznakról – bevezető gyanánt. In: „Vásznról ránk néztek” – a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban. Szerk. Vass Norbert. (Bp., 2017.) (Cseh Tamás program)

Barkóczy Janka: A FÓMO és a budapesti mozipolitika a Kádár-korban. = Múltunk – politikatörténeti folyóirat. 2020. 4. sz.

Bata Tímea: „Elvtársi üdvözetemet küldöm” Szocialista nagyvállalati utaztatás és üdültetés képeslapok tükrében. In: Mindennapok a Rákosi és Kádár korában. Szerk. Horváth Sándor. (Bp., 2008.) (Nyitott Könyvműhely Kiadó Kft)

Benke Attila: Szabadság, csalódás, apokalipszis – rockzene és nemzedéki közérzet három Kádár-kori magyar filmben. In: „Vásznról ránk néztek” – a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban. Szerk. Vass Norbert. (Bp., 2017.) (Cseh Tamás program)

Csatári Bence: Az Ezek a fiataloktól a Kopaszkutyáig. In: „Vásznról ránk néztek” – a könnyűzene és a film egymásra hatása a Kádár-korszakban. Szerk. Vass Norbert. (Bp., 2017.) (Cseh Tamás program)

Csatári Bence: Amikor csak egyetlen sztárfotóra tellett – Az interkoncert könnyűzenei exporttevékenysége. In: „Keletről jön a legújabb rockszenzáció!” – a magyar könnyűzene külföldi jelenléte a Kádár-korszakban. szerk. Murzsa Tímea. (Budapest; 2018.) (Hangfoglaló Program Könyvek)

Gál József: Az Apollótól a Savariáig. (Szombathely, 2000.) (Savaria Moziüzemeltető és Szolgáltató)

Gyarmati György: A Kádár-korszak (1956–1989) In: Magyar Millenniumi Történet. Szerk. Tóth István György (Bp.; 2001.) (Osiris)

Havadi Gergő: Vendéglátás, szórakozás és társas élet Szombathelyen a Kádár-rendszerben. = Vasi Szemle. 2010. 4. sz.

Horváth Sándor: Erika és az Óriáskerék. Ifjúsági lázadás és az új társadalmi identitások létrehozása az 1960-as években. In: Mindennapok a Rákosi és Kádár korában. Szerk. Horváth Sándor. (Bp., 2008.) (Nyitott Könyvműhely Kiadó Kft)

K. Horváth Zsolt: Vágyakba fojtott Nyugat. Az occidentalizmus formái a magyar popzenében az 1960-as és 1980-as évek között. In: „Keletről jön a legújabb rockszenzáció!” – a magyar könnyűzene külföldi jelenléte a Kádár-korszakban. Szerk. Murzsa Tímea. (Bp., 2018.) (Hangfoglaló Program Könyvek)

Kovács Emőke: A fővárosi mozik a Kádár-korszakban. = (Valóság, 2008.) 8. sz.

Lakatos Ernő: A könnyűzene a fiatalok megnyerésének fontos eszköze volt. In: Nekem írod a dalt. A könnyűzenei cenzúra a Kádár-rendszerben. Szerk. Csatári Bence. (Bp., 2017.) (Jaffa Kiadó)

Lénárt T. András: Hatalom és film. = Aetas történettudományi folyóirat. 2014. 2. sz.

Nagyné Hodik Mónika: A Bambi. Egy név, egy fogalom és egy kis üdítőital történelem. <https://www.intercisamuzeum.hu/honapmutargya/2023.-aprilis-honap-mutargya---a-bambi---egy-nev,-egy-fogalom-es-egy-kis-uditoital-tortenelem> (megtekintve: 2024.04.02.).

Pap Milán: A párttal, a népeddel...Eszmék és politikai mozgósítás a Kádár-korszakban. (Bp., 2021.) (Mcc Press)

Pinkász András: Coca-Colát gyártanak Kőbányán. In: Magyarország Globális Története: 1869–2022 Szerk. Lácó Ferenc és Varga Bálint. (Bp.; 2023.) (Corvina Kiadó)

Révész Sándor: Aczél és korunk. (Bp., 1997.) (Sík Kiadó)

Sebők János: Rock a vasfüggöny mögött. Hatalom és ifjúsági zene a Kádár-korszakban. (Bp., 2002.) (GM & Társai)

Takács Róbert: Nyugati tartalmak, fővárosi mozik és színházak, a műsorpolitika nagyvárosi torzításai a késő Kádár-korszakban, 1975-1989. = Múltunk – politikatörténeti folyóirat. 2020. 3. sz.

Takács Róbert: Hollywood a vasfüggönyön túl. (Bp., 2022.) (Napvilág Kiadó)

Tomka Béla: Globalizáció Kelet-Közép-Európában a második világháború után: narratívák és ellennarratívák. (Pécs, 2023.) (Kronosz Könyvkiadó Kft.)

Tony Judt – Timothy Synder: Gondolatok a 20. századról – Beszélgetőkönyv (Budapest; 2023) (Rubicon Intézet)

Tóth Eszter Zsófia – Murai András: Szex és szocializmus. (Bp.; 2014.) (Libri Könyvkiadó)

Tóth Eszter Zsófia – Murai András: 1968 Magyarországon – Miért hagytuk, hogy így legyen? (Budapest, 2018.) (Scolar Kiadó)

Valuch Tibor: A magyar művelődés 1948 után. In: Magyar Művelődéstörténet. Szerk. Kósa László. (Bp., 2000.) (Osiris)

Valuch Tibor: A város társadalma a számok tükrében. A demográfiai és társadalmi viszonyok változásai Szombathelyen a II. Világháborútól a rendszerváltásig. In: Tanulmányok Szombathely történetéből, 1945–1990. Szerk. Valuch Tibor. (Szombathely, 2010.) (Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata)

Valuch Tibor: Hétköznapi élet Kádár János korában. (Bp., 2012.) (Corvina Kiadó)

Varga Balázs: Párbeszédnek kora. Történelmi reflexió a hatvanas évek magyar filmjeiben. In: „Hatvanas évek” Magyarországon Tanulmányok. Szerk. Rainer M. János. (Bp., 2004.) (1956-ös Intézet)

Történelmi ismeretterjesztő magazinok

Képszabadság-Válogatás a Népszabadság egyedülálló fotóarchívumából: A technika csodái 4. 2015.

Múlt-kor történelmi magazin, 2020. Ősz

Múlt-kor történelmi magazin, 2020. Nyár.

Rubicon történelmi magazin, 2022. 2. sz.